

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**VELİLERE YÖNELİK GELİŞTİRİLEN SİBER ZORBALIK FARKINDALIK EĞİTİMİNİN
ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emel DUMAN

BURSA

2019

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**VELİLERE YÖNELİK GELİŞTİRİLEN SİBER ZORBALIK FARKINDALIK EĞİTİMİNİN
ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emel DUMAN

Danışman

Doç. Dr. Nuray YILMAZ

BURSA

2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim.

Emel Duman

08/10/2019

**EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 08/10/2019

Tez Başlığı / Konusu: **VELİLERE YÖNELİK GELİŞTİRİLEN SİBER ZORBALIK FARKINDALIK EĞİTİMİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **XVI+72** sayfalık kısmına ilişkin, **08/10/2019** tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **19'** dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

08/10/2019

Adı Soyadı: EMEL DUMAN

Öğrenci No: 801490005

Anabilim Dalı: BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ

Programı:

Statüsü: Y.Lisans Doktora

**Danışman
Doç. Dr. Nuray YILMAZ
08/10/2019**

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Emel DUMAN

Danışman

Doç. Dr. Nuray YILMAZ

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi ABD Başkanı

Prof. Dr. Aysan ŞENTÜRK

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı'nda 801490005 numaralı Emel DUMAN'ın hazırladığı "Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 09/09/2019 Pazartesi günü 11.00-13.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **(başarılı)** / başarısız) olduğuna (oy birliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Nuray YILMAZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Salih BİRİŞÇİ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi M. Emin Korkusuz
Balıkesir Üniversitesi

Önsöz

İnternetin hayatımıza kattığı olumlu getirilerin yanı sıra bilinçsizce ve kontrolsüz bir şekilde kullanımı da beraberinde bir takım tehlikelere kapı açmaktadır. Her yaş grubundaki internet kullanıcılarının maruz kalabileceği “siber zorbalık” konusunda toplumun temel taşı olan ailelere farkındalık kazandırmak amacıyla yapılan bu araştırmanın her aşamasında bilgi ve desteğini esirgemeyen, tecrübeleriyle bana hem akademik açıdan hem de psikolojik açıdan yol gösteren çok değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Nuray YILMAZ’ a, lisans üstü eğitimim boyunca katkılarından dolayı Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü’ndeki tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Araştırmamın uygulamasını yaptığım okullardaki okul idarecilerine, araştırmaya katılan velilere ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu süreçte her zaman desteğini esirgemeyen annem Aziyme ÖZDEMİR’ e, sabrından dolayı sevgili eşim Orhan DUMAN’ a, anlayışları için oğullarım Eymen ve Kerem DUMAN’ a, üzerimde manevi desteğini hep hissettiğim rahmetle andığım babam Nurettin ÖZDEMİR’e sonsuz teşekkür ederim.

Emel Duman

Özet

Yazar	: Emel DUMAN
Üniversite Adı	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı	: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği
Tezin Niteliği	:Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	:xvi + 98
Mezuniyet Tarihi	: 09/10/2019
Tez	: Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi
Danışmanı	: Doç. Dr. Nuray YILMAZ

Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi

Araştırmanın amacı, aileler ve çocuklar için büyük bir tehdit unsuru olan siber zorbalık ve siber zorbalığı önleme konusunda ailelerin farkındalık kazanmasını sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından tasarlanan “Velilere Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi” nin etkisini katılımcı görüşleri doğrultusunda incelemektir. Eğitimin etkisini belirlemek üzere, eğitime katılan öğrenci velilerinin eğitim sonunda siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarındaki değişim ve eğitime ilişkin görüşleri incelenmiştir. Verilerin toplanmasında Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği ve Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi kullanılmıştır. Araştırmada zayıf deneysel modellerden tek grup öntest-sontest modeli kullanılmıştır. Araştırmaya Bursa'nın Nilüfer ilçesindeki Eşref Ergin İlkokulu, Süleyman

Cura Ortaokulu ve Meral Muammer Ağım Ortaokulu ile Osmangazi ilçesindeki Şehit Üsteğmen Mesut Beyazıtılı İlkokulu'ndan toplam 80 veli katılmıştır.

Verilerin analizinde nicel veri yöntemlerinden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi, Kruskal Wallis Testi ve Mann-Whitney U Testi kullanılmış, anlamlı farklılıklar için etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların program öncesi ve sonrası duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Aradaki farkın etki büyüklüğü “az” olarak hesaplanmıştır. Velilerin demografik değişkenlerden yaşları, öğrenim durumları, çalışma durumları ve cinsiyetleri ile siber zorbalık farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, duyarlılık düzeyleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Program sonunda katılımcıların programa dair görüşlerinin frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında programın, katılımcılar üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Sanal zorbalık, siber zorbalık, siber zorbalık farkındalık eğitimi, yetişkin eğitimi.

Abstract

Author : Emel Duman
University : Bursa Uludag University
Field : Computer Education and Instructional Technology
Branch : Computer Education and Instructional Technology
Degree Awarded : Master Thesis
Page Number : xvi + 98
Degree Date : 09/10/ 2019
Thesis : Examining The Impact Of Cyber Bullying Awareness Training
Developed For Parents
Supervisor : Assoc. Prof. Nuray YILMAZ

Examining The Impact Of Cyber Bullying Awareness Training Developed For Parents

The purpose of the research, which is a great threat for families and children about cyber bullying and the cyber bullying prevention was designed by the researcher in order to gain awareness of parents, “Cyber Bullying Awareness Training For Parents” is to examine the impact of participant opinions in the light of. To determine the impact of education, the change in the sensitivity of parents of students participating in education to cyberbullying at the end of education and their views on education were examined. The Cyberbullying Sensitivity Scale and Cyberbullying Awareness Training Assessment Questionnaire were used in the collection of the data. In the study, a single group pre-test-post-test model was used from weak experimental models. A total of 80 parents from Eşref Ergin primary school,

Suleyman Cura Secondary School and Meral Muammer Ağım Secondary School in Nilüfer District of Bursa and Şehit Teğmen Mesut Beyazıtli Primary School in Osmangazi District participated in the research. In the analysis of data, Wilcoxon Signed Ranks Test, Kruskal Wallis Test and Mann-Whitney U Test quantitative data methods were used and the effect size was calculated for significant differences. As a result of the study, a significant difference was found between the sensitivity levels of the participants before and after the program. The effect size of the difference was calculated as low. When the relationship between parental demographic variables, age, education, operating status and gender and cyberbullying sensitivity levels were examined, no significant difference was found between sensitivity levels and demographic variables. At the end of the Program, when the frequency and percentage values of the participants ' opinions on the program were examined, it was concluded that the program had a positive effect on the participants.

Keywords: adult education, cyberbullying, cyberbullying awareness training, virtual bullying.

İçindekiler

ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırma Soruları	6
1.3. Amaç	7
1.4. Önem	7
1.5. Varsayımlar	9
1.6. Sınırlılıklar.....	9
1.7. Tanımlar	9
2. BÖLÜM: LİTERATÜR (ALANYAZIN).....	11
2.1. Siber Zorbalık.....	11
2.1.1. Siber zorbalık araçları.....	14
2.1.2. Siber zorbalık türleri.....	15
2.1.3. Siber zorbalık nedenleri.....	16
2.1.4. Siber zorbalığın yaygınlığı.	18
2.1.5. Siber zorbalığın sonuçları ve etkileri.....	19
2.1.6. Siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri.....	21
2.1.7. Siber zorbalıkla mücadeleyle yönelik Dünya'daki çalışmalar.....	24
2.1.8. Siber zorbalıkla mücadeleyle yönelik Türkiye'deki çalışmalar.....	27
2.1.9. Siber zorbalıkla mücadeleyle yönelik yapılan eğitim programlarının değerlendirilmesine yönelik araştırmalar.....	29
2.2. Yetişkin Eğitimi	30
2.2.1. Yetişkin eğitiminde program tasarlama süreçleri.....	31
3. BÖLÜM: YÖNTEM.....	37
3.1. Araştırma Modeli	37

3.2. Evren ve Örneklem.....	37
3.3. Veri Toplama Araçları.....	39
3.3.1. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği	40
3.3.2. Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi.....	41
3.4. Eğitimin Uygulanma Süreci	42
3.5. Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi.....	43
3.6. Verilerin Analizi.....	47
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM	52
4.1. Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Velilerin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarına Etkisine Ait Bulgular	52
4.1.1. Eğitimin yaş gruplarına göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylelerine etkisine ait bulgular.....	53
4.1.2. Eğitimin öğrenim durumuna göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylelerine etkisine ait bulgular.....	54
4.1.3. Eğitimin çalışma durumuna göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylelerine etkisine ait bulgular.....	56
4.1.4. Eğitimin cinsiyete göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylelerine etkisine ait bulgular.....	57
4.2. Velilerin Hazırlanmış Olan Eğitim Programına İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular	58
4.2.1. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programının süresine ilişkin görüşlerine ait bulgular.....	59
4.2.2. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programının içeriğine ilişkin görüşlerine ait bulgular.....	59
4.2.3. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programının yöntemine ilişkin görüşlerine ait bulgular.....	61
4.2.4. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programında kullanılan materyale ilişkin görüşlerine ait bulgular.....	62
4.2.5. Velilerin eğitim programının genel değerlendirmesine ait görüşlerine dair bulgular	63
5. BÖLÜM: TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	68
5.1. Tartışma.....	68

5.2. Öneriler	70
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	87
Ek 1: Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği.....	87
Ek 2: Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Programı Değerlendirme Anketi	89
Ek 3: Araştırma İzin Yazısı	92
Ek 4: Ölçek Kullanım İzni.....	93
Ek 5: Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Program Oturum Taslağı.....	94
Ek 6: Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Program Sunumundan Slayt Örnekleri	96
ÖZGEÇMİŞ.....	98

Tablo Listesi

<i>Tablo</i>	<i>Sayfa</i>
1. ARCS model kategorileri, tanımlar ve işlem soruları	35
2. Okullara göre veli dağılımı.....	38
3. Deneklerin demografik özelliklere göre dağılımı.....	39
4. Eğitim değerlendirme anketindeki kapalı uçlu soruların bölümlere göre dağılımı.	41
5. Program hedefleri ve slaytlara göre dağılımı	45
6. SZDÖ öntest-sontest ve fark puanlarının normalliğin sınanmasına ilişkin betimsel değerler	49
7. SZDÖ öntest-sontest ve fark puanlarının Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonuçları	50
8. SZDÖ öntest-sontest puanları farkının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testine göre sonuçları... ..	52
9. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının yaş değişkenine göre normallik testi sonuçları.....	53
10. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonuçları	54
11. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre normallik testi sonuçları	55
12. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonuçları	55
13. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının çalışma durumu değişkenine göre normallik testi sonuçları.....	56
14. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının çalışma durumu değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Mann- Whitney U Testi sonuçları	56

15. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının cinsiyet değişkenine göre normallik testi sonuçları	57
16. SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Mann- Whitney U Testi sonuçları	58
17. Değerlendirme anketi soru sayılarının konulara göre dağılımı	58
18. Velilerin programın süresine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri	59
19. Velilerin programın içeriğine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri	60
20. Velilerin programın yöntemine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri	61
21. Velilerin programda kullanılan materyale ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri	62
22. Velilerin programın genel değerlendirilmesine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri	63
23. Velilerin en çok etkilendikleri konuların dağılımını gösteren frekans ve yüzde değerleri.....	65
24. Velilerin programa ait görüş ve önerilerinin frekans ve yüzde değerleri.....	66

Şekiller Listesi

<i>Şekil</i>	<i>Sayfa</i>
1. Siber zorbalıkla baş etme yöntemlerine ilişkin model	21
2. Tek grup öntest-sontest deseni	37

Grafikler Listesi

<i>Grafik</i>	<i>Sayfa</i>
1. SZDÖ öntest verilerinin normallik testi sonuçlarının grafiksel gösterimi.....	48
2. SZDÖ sontest verilerinin normallik testi sonuçlarının grafiksel gösterimi.....	49

Kısaltmalar Listesi

ARCS: Attention, Relevance, Confidence, Satisfaction

BTK: Bilgi ve İletişim Kurumu

K-S: Kolmogorov-Smirnov Testi

SZDÖ: Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği

1.Bölüm

Giriş

Bu bölümde araştırma konusu olarak ele alınan problemin ne olduğuna, araştırmanın amacına, araştırma sorularına, araştırmanın önemine, sınırlılıklarına, araştırmaya başlarken yapılan varsayımlara ve tezde geçen tanımların hangi anlamlarda kullanıldığına ve kısaltmalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Teknolojinin hızla ilerlemesi sonucu günümüzde teknoloji kullanımı artık bir tercih sebebi olmaktan çıkmakta bir ihtiyaca dönüşmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte her geçen gün insanların internete erişim olanakları artmakta ve buna bağlı olarak, kullanım oranlarında da artış ortaya çıkmaktadır. İnternetin günlük yaşamı kolaylaştırması ve iş yükünü azaltması kullanımının yaygınlaşmasını sağlayan en önemli etkenler arasında gösterilebilir.

Ülkemizde 2018 yılındaki bilgisayar ve internet kullanım oranlarına bakıldığında, 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar kullanım oranı % 59,6, internet kullanım oranı % 72,9 iken, 2017 yılında bu oranlar sırasıyla %56,6 ve % 66,8 dir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018).

Kaşıkçı, Çağıltay, Kurşun ve Ogan (2014)' in yaptıkları araştırmada Türkiye'de 9–16 yaş arasındaki çocukların %45,9' luk bölümünün, interneti 7-10 yaş civarında kullanmaya başladıklarını tespit etmişlerdir. Aynı araştırmaya göre, Avrupa'da internet kullanımına başlama yaşı 7-10 arasındadır (%59). Avrupa' da 7 yaşından önce internet kullanmaya başlama oranı Türkiye'nin ise yaklaşık 5 katını oluşturmakta aynı zamanda Avrupa' da günde 2 saatten fazla internet kullanan çocuk sayısı Türkiye'dekinin 3 katı fazladır (Kaşıkçı, Çağıltay, Kurşun & Ogan, 2014). Bu durumda Türkiye'deki çocukların Avrupa'dakilere oranla internette daha

az vakit geçirdikleri söylenebilir. Türkiye’deki çocukların interneti Avrupa’da ki çocuklara göre daha az kullanmaları internette olumsuz yönlerine maruz kalma açısından düşük risk grubuna girmelerinin en temel nedeni olarak söylenebilir. Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi III (EU Kids Online,2010) kapsamında 9-16 yaş arasındaki çevrimiçi çocuklarla yapılan araştırma raporlarının verilerine göre; çevrimiçi risklere en az maruz kalma oranı, Türkiye’de, Portekiz’de ve İtalya’da bulunmuştur. Aynı raporun verilerine göre; Türkiye’de internet kullanan ebeveynlerin oranı Avrupa’dakilere oranla en düşük düzeydedir. Bu durum kadınlarda daha da dikkat çekici düzeydedir. Avrupa’daki kadınların kullanım oranı %82 iken, Türkiye’deki kadınların kullanım oranı %24’ tür. Gerek bu yüzden gerekse bilişim teknolojileri kullanım becerilerindeki yetersizlikler nedeniyle Türkiye’deki aileler, internette yaşadığı sorunlarla ilgili çocuklarına Avrupa’daki ailelere göre çok daha az düzeyde yardım edebilmektedirler (EU Kids Online,2010). Aktaş Arnas’ın 2005 yılında 3-18 yaş grubu 933 çocukla yaptığı araştırmada internet kafelere giderek internet kullanan çocukların oranı % 45.4 olarak belirlenmiştir. Öte yandan çocukların aile gözetiminin olmadığı internet kafe gibi alanlarda interneti kullanmaları da ebeveynlerin kontrolünün güçleşmesine yol açmaktadır.

Kasıkçı ve arkadaşlarının (2014) yaptığı araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’deki 9–16 yaş arasındaki çocukların sadece % 38.8’i internette bulduğu bilgilerin doğru olup olmadığına karar vermek için farklı sitelerden karşılaştırma yaptığını, % 31.6’sı sosyal paylaşım sitelerinde gizlilik ayarlarını yapabildiğini, % 30.1’i istenmeyen mesajları engelleyebildiğini ve % 43.8’i interneti nasıl güvenli kullanabileceğine dair bilgilere ulaşabileceğini belirtmektedir. Türkiye’de ki çocukların büyük bir çoğunluğu internetin verimli, güvenli ve etkili kullanımı hakkında yeterli bilgiye sahip değildir (EU Kids Online,2010).

Bilişim teknolojileri ve internetin küçük yaşlardan itibaren yoğun bir şekilde kullanılmasının olumlu getirilerinin yanında aile kontrolünden yoksun, bilinçsizce

kullanılması çocuklar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Özellikle sosyal paylaşım sitelerinin kullanım sıklığının artması ve insanların bu platformlarda duygu ve düşüncelerini rahatlıkla, korkusuzca ifade edebilmeleri sonucunda günlük yaşamda karşılaşılan problemler davranışlar sanal ortama taşınabilmektedir. Bu tür ortamlarda karşı karşıya kalınan zorbalık, tehdit, korkutma, istismar gibi davranışlar bireyin hayatında geri dönülmez tahribatlara yol açabilecek ciddi problemlere yol açabilmektedir.

Okullarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kötü niyetli kullanımı sonucunda öğrenciler arasında "siber zorbalık" (cyber bullying) adı verilen yeni bir zorbalık türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Serin,2012). Campbell (2005) siber zorbalığı, zorbaların e-posta, metin, sohbet odaları, cep telefonu, cep telefonu kamerası ve web sitelerini kullanarak zorbalık yaptıkları yeni bir mecra olarak tanımlamaktadır. Belsey (2008) ise siber zorbalığı, bir grup ya da bireyin iletişim teknolojilerini düşmanca bir tavır ile kasıtlı ve tekrarlanan bir şekilde başkalarına zarar vermek amacıyla kullanması olarak tanımlamaktadır.

Siber zorbalık ilk bakışta zorbalığın sanal ortama yansması gibi düşünülse de birçok yönüyle geleneksel zorbalıktan ayrılmaktadır. Olweus' a (1994) göre zorbalık, bir öğrencinin kendisinden daha güçlü bir veya daha fazla kişi tarafından zarar verme niyetiyle kasıtlı ve tekrarlı davranışlara maruz kalmasıdır. Sanal zorbalığı diğer zorbalık türlerinden ayıran özelliklerden biri, bir süre sonra engellenemeyecek hale gelebilmesidir (Kocaşahan,2012). İnternet ortamına izinsiz yüklenmiş bir fotoğraf ya da video pek çok kişi tarafından kişisel bilgisayarlara aktarılabilir böylelikle sınırsız sayıda kimse bu verilere ulaşabilir ve çoğaltabilir. Ayrıca zorba daha sonra istese bile verilerin tamamen ortadan kalkmasını, silinmesini sağlayamaz (Shariff, 2008).

Siber zorbalıkla ilgili araştırma bulguları siber zorbalığın giderek bütün ülkeler için risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ybarra ve Mitchell (2004a) 'in yaşları 10-17 arasında değişen ve düzenli internet kullanan katılımcılarla yaptığı araştırma sonucunda siber

zorbaların oranını % 15 olarak tespit etmişlerdir. Bu araştırmada katılımcıların % 14' ünün çevrimiçiye kaba yorumlar yaptığı, % 1' inin internetteyken birisini utandırdığı belirlenmiştir. Ayrıca siber zorbalığın cinsiyetler açısından değişmediği ancak yaşla birlikte artış gösterdiği görülmüştür (Akt. Eroğlu, 2014). Kowalski ve Limber (2007) Amerika'da ortaokul düzeyindeki 3767 öğrenciyle yaptıkları araştırma sonucunda son iki ay içinde katılımcıların % 11' inin kurban, % 7' sinin hem kurban hem zorba, % 4' ünün ise sadece zorba olarak elektronik taciz olaylarına katıldıklarını tespit etmişlerdir.

Türkiye'de yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar hem siber zorbaların hem de siber mağdurlarının sayısının giderek arttığını ortaya koymaktadır. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) 14-19 yaşları arasındaki öğrencilerle yaptıkları araştırmada, öğrencilerin %30'unun siber mağduriyet yaşadığını, %28'inin ise zorbalık yaptığını belirlemişlerdir. Arıak, Siyahhan, Uzunhasanoğlu, Sarıbeyoğlu, ıplak, Yılmaz ve Memmedov' un (2008), 269 öğrenci ile yaptıkları araştırmada, öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma oranını %5.9, siber zorbalık yapma oranını ise %35,7 olarak bulmuşlardır.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki siber zorbalığa maruz kalanlar gerek ailelerinden gerekse toplum baskından çekinerek mağduriyetlerini açıkça ifade edememektedirler (Eroğlu& Peker, 2011; 2015). Öte yandan Wang, Iannotti ve Nansel'in (2009), ergenlerle yaptıkları bir araştırmada, yüksek ebeveyn desteği ile zorbalığın tüm türlerinin azaldığını belirlemişlerdir. Bu tür çalışmalar ebeveyn desteğinin çocuklar üzerinde önleyici ve destekleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu yüzden siber zorbalığı önleme ve mağduriyetleri gidermede katkı yapacak olan bilinçlendirme eğitimlerinin aileden başlaması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çocukları sanal ortamda karşılaşabilecekleri olası tehlikelere karşı koruma konusunda ailelere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Siber zorbalıkla mücadelede çocukların yanı sıra ebeveynlerin de medya okuryazarı olmaları büyük önem taşımaktadır. Medya okuryazarı olan aileler, çocuklarının davranışlarını denetleyebilip, siber zorbalık yaşadıklarında onlara rehberlik edebilirler (Akca vd., 2014).

Siber mağduriyeti en aza indirmenin yolu internet kullanımını engellemek ya da çocukları internette korkutmak olmamalı, aksine bilinçli kullanımını öğretmek olmalıdır. Bu kapsamda okul personelinin, ebeveynlerin ve öğrencilerin siber zorbalığın belirtileri, etkileri, siber zorbalık sürecinde sahip oldukları haklar ve sorumluluklar hakkında bilgilendirilmeye ihtiyaçları vardır (Akca, Sayımer, Salı & Başak, 2014). Öte yandan okul düzeyinde yürütülen zorbalık önleme ve müdahale programlarında ebeveynlerin de sürecin içine dahil edilmesi programın başarısını artıran özellikler arasında sayılmaktadır (Astor, Meyer, Benbenishty, Marachi & Rosemond, 2005). Siber zorbalığın hızla yaygınlaştığı düşünüldüğünde destek programlarının düzenlenmesi gereklilik göstermekte, bu sebeple başta önleyici programlar olmak üzere, müdahaleye yönelik geliştirilecek programların yapılması önerilmektedir (Özdemir, 2015). Bu kapsamda okul düzeyinde siber zorbalığı önleme ve müdahaleye yönelik düzenlenecek eğitim programlarının kapsamı öğrenci velilerini de kapsayacak biçimde genişletilmelidir. Okullarda bu programların içeriğinin planlanması ve yürütülmesi görevi rehber öğretmenlere düşmektedir. Ancak bu öğretmenlerin çalıştıkları okulların fazla sayıdaki öğrenci sorunlarıyla genelde tek başına ilgilenmek durumunda oldukları gerçeğini de unutmamak gerekir. Diğer yandan bu tür eğitim programlarının hazırlanması kadar ilgili hedef grupları üzerinde etkilerinin araştırılması da önemlidir. Ancak Türkiye’de siber zorbalıkla ilgili yapılan araştırmaların sayısı her geçen gün artmasına rağmen bunlardan çok azının önleme ve müdahaleye yönelik çözümler sunduğu görülmektedir (Korkmaz, 2018). Türkiye’de yapılan araştırmalarda çeşitli grupların veya eğitimcilerin siber zorbalık farkındalık düzeyleri (Yenilmez & Seferoğlu, 2013), siber zorbalığın cinsiyet (Horzum & Ayas, 2011), anne baba eğitim seviyesi (Akbaba & Eroğlu, 2013), ailenin medya okur

yazarlık düzeyi (Akca vd., 2014), bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım düzeyleri (Kaşıkçı vd. ,2014) sosyal destek (Peker & Eroğlu, 2015), internet bağımlılığı (Akca, Sayımer & Ergül, 2015), okul zorbalığı (Burnukara& Uçanok, 2012), akran zorbalığı (Dilmaç, 2009), psikolojik ihtiyaçlarla (Erdur-Baker& Kavşut, 2007) ve okul sosyal iklimi ile ilişkisi (Bayar& Uçanok,2012) incelenmiştir. Ayrıca yapılan çok sayıda araştırma tarama modeli ile yürütülmesine karşın deneysel ve karma desenle yapılan araştırma sayısı azdır (Kocatürk, 2017). Yine siber zorbalığı önlemeye yönelik hazırlanan ve etkisi araştırılan eğitim programlarının hedef kitlesi ise öğrencilerdir (Korkmaz, 2018; Peker, 2013; Tamer, 2014; Tanrikulu, 2013). Okul paydaşlarından velilerin bu konuda farkındalığını sağlamaya yönelik eğitimlere ve etkisinin incelenmesini içeren araştırmalara ihtiyaç vardır. Kavuk (2016) tarafından yapılan araştırma tüm okul paydaşlarını içermesi nedeniyle bir istisnadır. Ancak bu araştırmada da katılım sağlanamadığı için velilere yönelik hazırlanan siber zorbalık farkındalık eğitimi araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu ihtiyaçtan hareketle bu araştırma kapsamında araştırmacı tarafından öğrenci velilerine yönelik bir siber zorbalık eğitim içeriği hazırlanarak etkisi incelenmiştir.

1.2. Araştırma Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Siber zorbalık farkındalık eğitim programına katılan velilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarında anlamlı bir fark var mıdır?

a) Velilerin siber zorbalık farkındalıkları arasında *yaş gruplarına* göre anlamlı bir fark var mıdır?

b) Velilerin siber zorbalık farkındalıkları arasında *öğrenim durumlarına* göre anlamlı bir fark var mıdır?

c) Velilerin siber zorbalık farkındalıkları arasında *çalışma durumlarına* göre anlamlı bir fark var mıdır?

d) Velilerin siber zorbalık farkındalıkları arasında *cinsiyete* göre anlamlı bir fark var mıdır?

2. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programına ilişkin görüşleri nelerdir?

- a) Velilerin *programın süresine* ilişkin görüşleri nelerdir?
- b) Velilerin *programın içeriğine* ilişkin görüşleri nelerdir?
- c) Velilerin programda kullanılan *yönteme* ilişkin görüşleri nelerdir?
- d) Velilerin programda kullanılan *materyale* ilişkin görüşleri nelerdir?

1.3. Amaç

Araştırmanın amacı; aileler ve çocuklar için büyük bir tehdit unsuru olan siber zorbalık ve siber zorbalığı önleme konusunda ailelerin farkındalık kazanmasını sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Velilere Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi” nin etkisini incelemektir. Eğitimin etkisini belirlemek üzere, eğitime katılan öğrenci velilerinin eğitim sonunda siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarındaki değişim ve eğitime ilişkin görüşleri incelenmiştir.

1.4. Önem

Siber zorbalığı önlemede ve mağduriyetleri gidermede bilinçlendirme eğitiminin ilk olarak toplumun temel yapı taşı olan aileden başlaması gerekmektedir. Çocukların ebeveynleriyle olan ilişkileri, diğer insanlarla kuracağı ilişkiler açısından temel oluşturmakla birlikte birçok araştırma ergenlerin zorbalık olaylarını öğretmenlerinden çok ebeveynlerine bildirme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Eroğlu,2014). Bu nedenle çocukların sanal ortamda karşılaşılabilecekleri olası tehlikeleri fark etmelerini sağlamada ailelere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Yurt dışında yapılan siber zorbalığı önleme çalışmalarına bakıldığında Belsey’ in 2001 yılında kurduğu internet sitesi “Cyberbullying “ ile eğitimcilere ve ailelere yönelik düzenlenen kurslarla, yapılan bilgilendirme çalışmaları arasında öncü çalışmalardan birini oluşturmaktadır (Belsey,2001). Türkiye’ de ise 2017 yılında Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu [BTK] ve Samsung Electronics Türkiye işbirliğiyle başlatılan siber zorbalığa karşı “Siber Zorba Olma! #farkinavar” hareketi siber zorbalıkla mücadelede öncü çalışma niteliği

taşımaktadır. Bu çalışma ile teknolojinin bilinçli kullanımının yaygınlaştırılması ve “siber zorbalık” konusunda, gençlerde, çocuklarda, ebeveynlerde ve eğitimcilerde konuyla ilgili farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır (BTK,2017).

Yurtdışında 2000’ li yıllardan itibaren başlayan siber zorbalık bilgilendirme çalışmaları ulusal düzeyde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı’ nca yürütölmeye başlanmıştır. Okul düzeyinde okul programlarına siber zorbalık konusunun dahil edilmesi ise 2017 yılında “Güvenlik ve Etik” ünitesiyle olmuştur.

Siber zorbalık geleneksel zorbalığa göre mağdurlara duygusal açıdan daha fazla zarara uğratmaktadır (Willard,2007). Özellikle ergenlik döneminde bulunan gençlerin yaşadıklarını kabullenemeyip yeniden hayata adapte olabilmelerinin zorlaştığı ve intihara varabilecek şekilde geri döndürölemez sonuçlara neden olduğu söylenebilir. Bu şekilde mağduriyet yaşayan bireylerin yasal hakları konusunda ölkemizde bilişim suçlarına dair yapılan yasal düzenlemelere karşılık kanunen halen tanımlı bir “siber zorbalık” suçu bulunmamaktadır. Bu konuda Dünya’ da olduğu gibi Türkiye’ de de yasalar oldukça yetersiz kalmaktadır (Özdemir,2017).

Siber zorbalıkla mücadeleye ilişkin ulusal düzeyde yapılan çalışmaların yanı sıra okul düzeyinde tüm paydaşlara yönelik verilecek eğitim çalışmaları ve bu eğitimler için hazırlanacak olan eğitim programlarının etkililiğinin yapılacak araştırmalarla belirlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda gerek akran zorbalığı gerekse siber zorbalığı önlemeye yönelik öğrenciler için hazırlanmış eğitim programlarının etkililiğini inceleyen araştırmalar mevcuttur (Kavuk,2016; Korkmaz,2018). Ancak öğrenci velilerine yönelik verilecek eğitimler için hazırlanmış sınırlı sayıda içerikler olmasına karşın bu eğitimlerin etkililiğini inceleyen araştırmalar yoktur.

Siber zorbalıkla ilgili velilere farkındalık kazandırmayı amaçlayan araştırma kapsamında hazırlanan eğitim programı çalışma grubu olarak sadece ebeveynleri kapsaması

açısından ilk ve öncü olma özelliğine sahiptir. Bu araştırma sonunda katılımcıların hazırlanan eğitim programına ilişkin görüşlerinin olumlu yönde olduğu ve siber zorbalık konusunda farkındalık kazanmalarına yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle bu çalışmanın siber zorbalığı önlemede ailelere yönelik gerek yerel gerekse ulusal düzeyde yapılacak bilinçlendirme çalışmalarına ışık tutabileceği düşünülmektedir.

1.5. Varsayımlar

1. Bu çalışmada katılımcılar kendilerine uygulanan ölçekleri içtenlikle ve kendi görüşlerini yansıtacak şekilde yanıtlamışlardır.

2. Araştırmanın örnekleminde yer alan ebeveynler araştırma evrenini temsil etmektedir.

1.6. Sınırlılıklar

1. Bu araştırmanın örneklemini, Bursa'nın Nilüfer ilçesinde bulunan Eşref Ergin İlkokulu, Süleyman Cura Ortaokulu, Meral Muammer Ağım Ortaokulu ile Osmangazi ilçesinde bulunan Şehit Üsteğmen Mesut Beyazıtlı İlkokulu'nda öğrenim gören 2305 öğrencinin velilerini kapsamaktadır. Okul yönetimleri tarafından ailelere yapılan duyurulara rağmen katılım 80 veli ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle verilerin analizi 80 kişiden elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

2. Araştırma bulguları katılımcılara uygulanan ölçeklerin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

ARCS Motivasyon Modeli: Keller'ın öğrenme süreci boyunca motivasyon faktörlerini inceleyen ve bu faktörlere göre öğretimi yönlendiren ARCS Motivasyonel Tasarım Kuramları Modeli dört bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler şunlardır: Dikkat, İlgi Düzeyi, Güven ve Memnuniyet (Keller,2009).

Sanal Zorbalık: Bazı çalışmalarda siber zorbalık sanal zorbalık olarak da tanımlanmaktadır.

Siber Mağdur: Siber zorbalığa maruz kalan bireyler için kullanılmaktadır.

Siber Zorba: Siber zorbalık yapan bireyler için kullanılmaktadır

Siber Zorbalık: Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da grup tarafından diğer bir birey ya da gruba zarar vermek için tasarlanan kasıtlı, tekrarlanan ve düşmanca davranış içeren zorbalık türüdür (Campbell,2005).

Yetişkin Eğitimi (Androgoji): Yetişkinlerin genel ve mesleki bilgi ve becerilerini sürekli olarak geliştirmelerine olanak sağlayan eğitimleri kapsar (Kılıç,1981).

2. Bölüm

Literatür

Bu bölümde siber zorbalık, siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri, siber zorbalıkla mücadele konusunda yapılan uluslararası ve ulusal araştırmalara, yetişkin eğitimi ve ARCS Motivasyon Kuramı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Siber Zorbalık

Teknolojinin her geçen gün akıl almaz bir şekilde ilerlemesi ile beraber, internet kullanım oranları da hızla artış göstermektedir. “Sanal Dünya” diye de adlandırılan internet dünyasının kullanıcı sayısı özellikle akıllı telefonların hayatımıza girmesi ile birlikte her yaş grubundan kişileri içerisinde barındırmaya başlamıştır. WeAreSocial ile Hootsuite’in her yıl düzenli olarak yürüttüğü “Digital in 2018” araştırmasına göre Dünya’daki internet kullanıcı sayısı 4 milyarı aşarken, Türkiye günde 7 saat 9 dakikalık kullanım ile araştırmada tüm Avrupa kıtasının önünde, 14. sırada yer almaktadır (Kemp,2018).

İnternet kullanımının hızla artış göstermesinin birçok nedeni olmakla beraber en önemli nedenin hayatımızı kolaylaştırmak olduğu söylenebilir. Kısa sürede birçok işi kolayca halledilme, uzakları yakın hale getiren internet teknolojisi sayesinde mümkün hale gelebilmektedir. Bu şekilde hem zamandan hem de mekândan tasarruf ederek hız çağında en az maliyetle maksimum fayda sağlanabilmektedir. İnternet kullanımının her geçen gün daha cazip hale gelebilmesinin nedeni olarak, internetin “uzak olanı yakın hale getirme” özelliği olduğu düşünülmektedir.

İnternet ile uzak mesafedeki kişilerle görüşülebilir, uzaktan eğitim sayesinde istenilen eğitimler alınabilir, kütüphaneler ziyaret edilebilir, satın alınmak istenen ürün yorulmadan kolayca bulunabilir. Bunun gibi birçok kolaylık sanal dünyanın olumlu katkıları olarak sayılabilir. Fakat bu kadar yoğun bir şekilde hayatımızda yer alan internetin bilinçsiz bir şekilde kullanımı bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en

bilinenleri; sanal kumar, sanal ortamda uyuşturucu alışverişi, porno içeriklere maruz kalma, sanal taciz, sanal oyunlardaki silahların satışıdır. İnternetin dezavantajları arasında “yakınındakileri uzak hale getirmek” ten de bahsedilir. Sosyalleşme adına özellikle de gençlerin teknolojik aletlerden başlarını kaldırmamaları sonucu aile içindeki iletişim zayıflamakta hatta bazı ailelerde kopma noktasına kadar geldiği söylenebilir.

Bireyler aile içindeki sorunlarını ya da bastırılmış duygularını özgür bir ortam olarak değerlendirdikleri internet ortamında ortaya çıkarabilmektedirler. Günlük hayatta karşılaşılan saldırganca tavırları bu ortamlarda da rahatça sergileyebilmektedirler. Bireylerin günlük hayatta sergiledikleri zorbalık davranışlarının sanal ortamda süregelen şekline “siber zorbalık” adı verilmektedir. Siber zorbalık kavramı ilk kez Kanadalı eğitimci Bill Belsey tarafından 2004 yılında kullanılmıştır. Siber zorbalık çeşitli araştırmacılar tarafından çevrimiçi zorbalık, dijital zorbalık, elektronik zorbalık, çevrimiçi zarar verme, sanal zorbalık ve internet zorbalığı olarak da adlandırılmıştır (Aktepe,2013).

“Siber zorbalık” kelime öbeğinin içinde bulunan “zorbalık” kelimesinden de anlaşılacağı üzere, siber zorbalık davranışı günlük hayatta karşılaşılan zorbalık türlerini içinde barındırmaktadır.

Olweus (1993)’ e göre zorbalık; bireyin zaman içinde defalarca bir ya da birden fazla kişinin olumsuz davranışlarına maruz kalmasıdır, sosyal bilimlerde bu olumsuz davranışlar, birinin başka birini kasıtlı olarak yaralaması ve rahatsızlık vermesi olarak belirtilmektedir.

Zorbalık 3 kriter ile karakterize edilir:

- a) Saldırgan davranış içermesi ve bunun kasıtlı olarak yapılması,
- b) Zaman içerisinde davranışın tekrarlanması,
- c) Kişilerarası ilişkilerde güç dengesizliğinin olması (Olweus,1997).

Siber zorbalık bazı araştırmacılara göre yeni bir olgu değil geleneksel akran zorbalığının bir uzantısıdır (Eroğlu,2014). Raskauskas ve Stoltz’ un (2007) elektronik ve

geleneksel zorbalık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 84 ergen ile yaptıkları anket çalışmasında, geleneksel zorbalık ve elektronik zorbalıktaki rollerin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Siber zorbalığın geleneksel zorbalık davranışıyla arasındaki temel farklılık bilgi ve iletişim teknolojilerinin aracı olarak kullanılmasıdır (Erdur-Baker& Kavşut, 2007).

Siber zorbalık, bilgisayar, cep telefonu ve diğer iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da gruba karşı yapılan kasıtlı ve tekrarlanan teknik ya da ilişkiyel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür (Arıca, 2011; Belsey, 2007; Hinduja ve Patching, 2009; Li, 2006; Yaman, Eroğlu ve Peker, 2011).

Hinduja ve Patchin (2014) siber zorbalığı; “bilgisayarların, cep telefonlarının ve diğer elektronik cihazların kullanımıyla ortaya çıkan kasıtlı ve tekrarlanan zarar” olarak tanımlanmaktadır. Patchin ve Hinduja, bu tanımı basit, özlü ve makul ölçüde kapsamlı bulmakla beraber içinde önemli unsurları barındığını söylemektedirler. Bu unsurlar şunları içermektedir:

Kasıtlı: Davranış tesadüfi değil, kasıtlı olmalıdır.

Tekrarlanan: Zorbalık bir olayı değil, davranış şeklini yansıtır, davranış süreklilik göstermelidir.

Zarar: Hedef, zarara uğradığını algılamalıdır.

Bilgisayarlar, cep telefonları ve diğer elektronik cihazlar: Bunlar siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran şeylerdir (Hinduja&Patchin,2014).

Yadav ve Yadav (2018) siber zorbalığı, çevrimiçi iletişim araçlarını başkalarına tehditkar ve korkutucu metinler göndererek, internete resim veya video gibi aşağılayıcı içerik yükleyerek veya sosyal ağ web sitelerine kötü mesajlar göndererek başkalarını taciz etmek, terörize etmek veya tehdit etmek olarak tanımlamaktadır.

Slonje ve Smith (2008) de benzer biçimde siber zorbalığı, geleneksel zorbalık içeren eylemlerin SMS, elektronik posta, cep telefonu kameraları ve internet yoluyla

gerçekleştirilmesi olarak nitelendirmektedir. Dilmac ve Aydoğan (2010) ise siber zorbalığı, “çevrimiçi sosyal zulüm” olarak adlandırmaktadır.

Sourander ve diğerlerine göre (2010) siber zorbalık, bir grup yada birey tarafından kendisini kolayca savunamayan bir kurbanı karşı elektronik temas biçimleri kullanılarak zaman içinde defalarca yürütülen saldırgan, kasıtlı bir eylemdir.

Vandebosch ve Van Cleemput ise (2008) siber zorbalığı, medya aracılığıyla internet yoluyla yapılan zorbalık olarak tanımlamakta ve bu terime gençlerin genellikle aşına olduklarını belirtmektedirler. Vandebosch ve Van Cleemput’ un (2008) yaptıkları araştırmada katılımcılar siber zorbalık eylemlerini;

- birisine rahatsız edici gereksiz bilgi gönderme,
- kişisel konuşmaları kopyalama ve başkalarına gönderme,
- kişilerin resimlerini manipüle etme ve gönderme,
- birisi hakkında web sitelerinde aşağılayıcı yorum yapma ve dedikodu yayma,
- tehdit edici yanıltıcı e- mailler yollama,
- açık sohbet odalarında birisini küçük düşürme,
- cinsel içerikli mesajlar gönderme olarak sıralamışlardır.

Buna göre siber zorbalığı kasıtlı, zarar vermek amacıyla yapılan tekrarlanan bir şekilde devam eden ve elektronik cihazlar aracılığıyla gerçekleştirilen her türlü eylem olarak tanımlayabiliriz.

2.1.1. Siber zorbalık araçları. Siber zorbalık tüm iletişim araçları kullanılarak yapılan zorbalık çeşidi olarak tanımlanabilir, fakat açıklık getirilmesi gereken konu tüm iletişim araçlarından kast edilenlerin neler olduğudur. Campell (2005) siber zorbalık araçlarını, e-posta, metin, sohbet odaları, cep telefonları, cep telefonu kameraları ve web siteleri olarak belirtmiştir. Shariff ve Gouin (2005) sanal zorbalıkta kullanılan araçları şu şekilde sıralamıştır:

- Cep telefonu,
- Web günlükleri, web siteleri
- Çevrimiçi sohbet odaları,
- MUD odaları (Bireyin farklı kimlikler alabilmesini sağlayan çok kullanıcı sanal ortamlar).
- Xangas (Bazı ergenlerin sevmedikleri insanların listelerinden oluşturdukları online kullanıcı profilleri)

Yaman ve diğerleri (2011) ise, siber zorbalık araçlarını anlık mesajlaşma, telefon, sohbet odaları, e-posta, sosyal ağ siteleri, bloglar, forumlar, web siteleri olarak sıralamıştır.

Ayas ve Horzum (2012) ise araştırmalarında, öğrencilerin daha çok msn ve sohbet odalarını kullanarak sanal zorbalık yaptıklarını ve sanal zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir.

2.1.2. Siber zorbalık türleri. Kavuk ve Keser (2016), siber zorbalık davranışlarına örnek olarak aşağıdaki davranışları belirtmişlerdir,

- internet aracılığıyla biriyle alay etmek,
- isim takmak, hakaret etmek, dedikodu yapmak,
- bilerek virüslü e-posta yollamak,
- birinin fotoğrafını izinsiz olarak elektronik ortamda yayınlamak,
- cep telefonundan isimsiz mesajlar yollamak.

MC Martínez-Monteağudo ve diğerlerine (2019) göre, siber zorbalık, e-posta, anlık mesajlar, rüşvetler, tehditler, gizli bilgilerin yayınlanması, kimlik hırsızlığı, fotoğrafların manipülasyonu, fiziksel saldırganlıkların kaydedilmesi ve yayınlanması şeklinde karşımıza çıkabilmektedir.

Willard (2007) ise, siber zorbalık türlerini 8 başlık altında aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Çevrimiçi kavga etme (Flaming): Kızgın ve kaba bir dille elektronik mesajları kullanarak çevrimiçi saldırma,
- Taciz (Harassment) :Tekrar tekrar kötü, hakaret içeren mesajlar gönderme,
- Aşağılama (Denigration): Kişinin itibarına zarar vermek amacıyla hakkında dedikodu ve söylenti çıkarma,
- Başka bir kimliğe bürünme (Impersonation): Farklı bir kişinin kimliğine bürünerek o kişiye zarar verecek, itibarını zedeleyecek paylaşımlarda bulunma,
- Dedikodu yayma (Outing): Kişinin sırlarını ya da utanmasına yol açacak kişisel bilgilerini, görüntülerini sanal ortamda paylaşma,
- Aldatma (Trickery): Kişinin önce güvenini kazanıp daha sonra bu güvenini suiistimal edip özel bilgilerini paylaşma,
- Dışlama (Exclusion): Kişinin bir çevrimiçi gruptan kasıtlı olarak dışlanması,
- Siber taciz (Cyberstalking): Sanal ortamda gerçekleşen tehdit ve kötüleme içeren tekrarlayan hareketlerdir.

2.1.3. Siber zorbalık nedenleri. Literatürde siber zorbaların zorbalık yapma nedenleri arasında birçok içsel ve dışsal faktörlerden bahsedilmektedir. Mason (2008), Tresca'sın (1998) bulgularına dayanarak, siber zorbalık davranışlarının meydana gelme sebepleri üç başlık altında özetlemektedir.

1. *Disinhibisyon Etkisi:* Kişilerin internetin anonimlik özelliğini kullanarak, normal hayattaki davranış kısıtlamalarını göz ardı edip internet ortamında rahat davranmalarındır. Şahin ve Akbaba (2017) disinhibisyon etkisini, "tepkisizlik etkisi" olarak nitelendirmekle beraber sanal zorbalığa başvuran bireylerin tespit edilememe ve yaptıkları nedeniyle ceza görmeyeceklerini düşünmesi olarak tanımlamaktadır.

2. *Özelden Sosyal Kişiliğe Kimlik Geçişi*: Bireyin sosyal ya da grup kimliğinin kişisel kimliğin yerine geçmesi ve kişinin kendi gibi davranmak yerine kendini ait hissettiği grubun özelliklerini internetin anonimlik özelliğinden faydalanarak rahatça sergileyebilmesidir.

3. *Yetişkin Etkileşiminin Eksikliği*: Yetişkin etkileşiminin eksikliği; yetersiz ebeveyn takibi ve ebeveynle çocuk arasındaki zayıf ilişki olarak ikiye ayrılmaktadır. Ebeveynler gerekli teknolojik bilgilere sahip olamadıklarında ve çocuklarıyla yeterli duygusal bağ sağlayamadıklarında çocuklarının internette geçirdikleri zamanın kalitesinden haberdar olamamaktadırlar. Ergenler ailesi ile olan ilişkilerinden kaynaklanan doyumsuzluğu gidermek için kendilerine göre tek doyum kaynağı olan internete girmektedirler. İnternet ortamında yaşadıkları siber mağduriyet durumunu ailelerine bildirmeleri durumunda internete girişlerinin engelleneceğini düşündükleri için yaşadıkları siber zorbalığı ailelerine bildirmekten ziyade siber zorbalığa katlanmayı seçmektedirler (Eroğlu&Peker,2011). Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi III raporu verilerine göre; Türkiye'deki aileler, çocuklarının internette yaşadığı sorunlara Avrupa'dakilere oranla daha az seviyede yardım edebilmektedirler (EU Kids Online, 2010). Böylelikle ailesinin gerekli ve yerinde denetiminden yoksun olan çocuklar rahatlıkla siber zorbalığa başvurabilmektedir.

İnternette zorbalık yapan kişi bunu ya karşısındakinin duygularını incitmek için ya da şaka veya eğlence olsun diye yapmaktadır (Aksaray,2011). Bazen de kişi sanal ortamda veya gerçek hayatta gördüğü şiddetten dolayı intikam almak için veya teknolojik gücünü ve becerisini sergilemek için siber zorbalık yapmaktadır (Vandebosh & Cleemput, 2009).

Kimliğin rahatlıkla gizlenebilmesi, intikam almak için kolay bir yol olarak görülmesi, sanal alanın yeterince denetlenmemesi, yapılanın suç olarak görülmemesi, yapılanın eğlence olarak algılanması, kısa sürede birçok kişiye ulaşılması siber zorbalığa başvurma nedenleri arasında en yaygın olanlarıdır. Zorbalığa başvurma nedenleri arasında en tehlikeli olanı; zorbaların kimliklerini rahatlıkla gizleyebilmeleridir. Aksaray (2011) gizliliğin, zorbaya

gerçek hayatta davranamayacağı kadar rahat davranma olanağı sağladığını, bulunabilme korkusu olmadığı için zorbanın daha korkutucu ve taciz edici olduğunu, hatta bu nedenle başka bir karaktere veya kişiliğe bürünebildiğini belirtmektedir. Teknolojik zorbaların ya da diğer adıyla siber zorbaların farklı isimler altında değişik e-posta hesapları açabilmesi, takma adlar ya da rumuzlar kullanarak sohbet odalarında bulunmaları, kimliklerinin belirlenmesini güçleştirdiğinden ailelerin ve yetkililerin müdahale etmesini zorlaştırmaktadır (Tamer&Vatanartıran,2014).

İnselöz ve Uçanok ‘ un (2013) yaptıkları araştırmada, ergenlerin büyük bir kısmının “keyifli vakit geçirmek”, “şaka yapmak”, “karşıdakini küçük düşürmek” ve “can sıkıntısını gidermek” amacıyla zorbalığı gerçekleştirdikleri sonucuna varmışlardır.

2.1.4. Siber zorbalığın yaygınlığı. Siber zorbalık olayları ve buna bağlı olarak yaşanan mağduriyetler maalesef ki her geçen gün hızla artmaktadır. Yerel ve yabancı basın manşetlerinden de anlaşılacağı üzere siber zorbalık sadece ülkemizde değil birçok yabancı ülkede de önüne geçilmesi gereken bir sorun haline gelmiştir.

Sourander ve diğerlerinin (2010) 13-16 yaş arası 2215 kişi ile yaptıkları araştırmada, katılımcıların % 4,8'i yalnızca siber mağdur, % 7,4'ü yalnızca siber zorba ve % 5,4'i ise hem siber zorba hem siber mağdur olduğunu bildirmiştir. Toplam örnekleme, katılımcıların % 2.3'ü aynı cinsiyetten bir yetişkin tarafından,% 3.1'i karşı cinsten bir yetişkin tarafından,% 10.0'unu bilinmeyen bir kişi tarafından ve% 5.1'sini bir grup insan tarafından zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta Ybarra ve Michell (2004b) tarafından telefon anketleri ile yapılan çalışmada siber zorbalık kurbanı olma ve siber zorba olma oranları %19 olarak bulunmuştur. 10 ila 17 yaşları arasındaki 1500 düzenli internet kullanıcı katılımıyla yürütülen bu çalışmada, katılımcıların % 12'si çevrimiçi saldırgan

olduğunu, % 4'ü çevrimiçi saldırganlıklara hedef olduğunu ve % 3'ü hem saldırganları hem de hedef olduğunu bildirmiştir.

Arıca (2009) tarafından 695 kişilik (247 erkek ve 448 kadın) üniversite öğrenci grubu ile yapılan araştırmada, öğrencilerin %19.7'si hayatında en az bir kez siber zorbalık yaptığını, %54.4'ü ise en az bir kez siber kurban olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcıların yaklaşık yarısı internet üzerinde ya da cep telefonu ile daha önceden (en az bir kez) bir başkasıymış gibi davrandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışma sonucunda cinsiyete göre siber kurban olma durumu arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen, erkeklerin kadınlara göre daha fazla siber zorbalık eylemlerine karıştıkları tespit edilmiştir.

Kocaşahan (2012) lise ve üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada, öğrencilerin % 12.3'ünün siber zorba, % 11.7'sinin siber mağdur ve % 6.1'inin siber zorba/mağdur olarak siber zorbalık olaylarına dahil oldukları bulunmuştur. Aynı araştırmada, üniversite öğrencilerinin siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma düzeylerinin lise öğrencilerinden daha az olduğu saptanmıştır. Cinsiyete göre yapılan incelemelere göre erkeklerin kızlardan daha fazla sanal zorbalık (% 17.5 kız, % 44.8 erkek) olaylarına dahil olduğu görülmektedir.

Serin'in 2012 yılında 5,6,7,8. sınıf öğrencileri ile yaptığı araştırma sonucunda, öğrencilerin % 26.52'sinin siber zorbalığa bir şekilde karıştığı, % 9.42'sinin siber zorbalık yaptıkları, % 11.79'unun siber mağdur oldukları ve % 5.31'inin ise hem siber zorba hem de siber mağdur oldukları bulunmuştur.

2.1.5. Siber zorbalığın sonuçları ve etkileri. Yeni teknolojinin doğası siber zorbalığın daha hızlı, daha gizli ve kes-kopyala mesajları ile kolayca yayılmasına imkân sağlamaktadır (Li,2007). Bauman (2007) siber zorbalıkta zarar verici mesajların ve görüntülerin çok kısa sürede birçok kişiye ulaştırılabilmesinin siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan daha tehlikeli hale getirdiğini ifade etmektedir. Siber zorbalık, öğrenme ortamları

için de giderek büyük bir sorun haline gelmekle beraber öğrencilerin motivasyonlarını, güven duygularını ve ruh sağlıklarını, olumsuz yönde etkilemektedir (Çelik, Atak&Erguzen,2012).

Siber alanda mağdurun durumuna tanık olanların sayıca fazla olması, paylaşımlarla mağduriyetin yayılarak devam etmesi, kimi zaman zorbalığı yapanın anonim kalabilmesi ve zorbalığı yapanın etkilerini birebir gözlemlemediği için fiziksel alandan daha kötü sonuçlar doğurabilecek hareketleri daha kolaylıkla yapabilmesi siber uzamdaki mağdurların yaşadığı zorbalığın daha olumsuz sonuçlar doğurmasına ve etkilerinin daha ağır olmasına neden olabilmektedir (Aslan&Önay,2017,s.103).

Semerci' ye (2017) göre, siber zorbalığa neden olan davranışın konusu, içeriği, yoğunluğu, gönderenin bilinip bilinmemesi ve zorbalık davranışının meydana geldiği ortama bağlı olarak siber zorbalığın etkileri değişiklik göstermekte hatta ölümcül boyutlara kadar varabilmektedir. Siber zorbalıkta metin veya görüntülerin “raf ömrü” yüz yüze zorbalığa göre kurbanı daha uzun süre zarar vermektedir (Faucher, Jackson&Cassidy,2014).

Siber zorbalığın uzun vadeli sonuçları; hiperaktivite, yüksek düzeyde davranış problemleri, düşük sosyal yanlı davranış, sık sigara içme ve sarhoşluk, psikosomatik semptomlar, baş ağrıları, mide ağrıları ve okulda kendini güvende hissetmeme şeklindedir (Sourander et al,2010).

Meadows vd.'ne göre (2005), siber zorbalık genç insanlar arasında önemli sorunlara yol açmaktadır. Bunlar; düşük benlik saygısı, zayıf akademik performans, depresyon ve strestir. Bazı vakalarda şiddete başvurma ve intihardır.

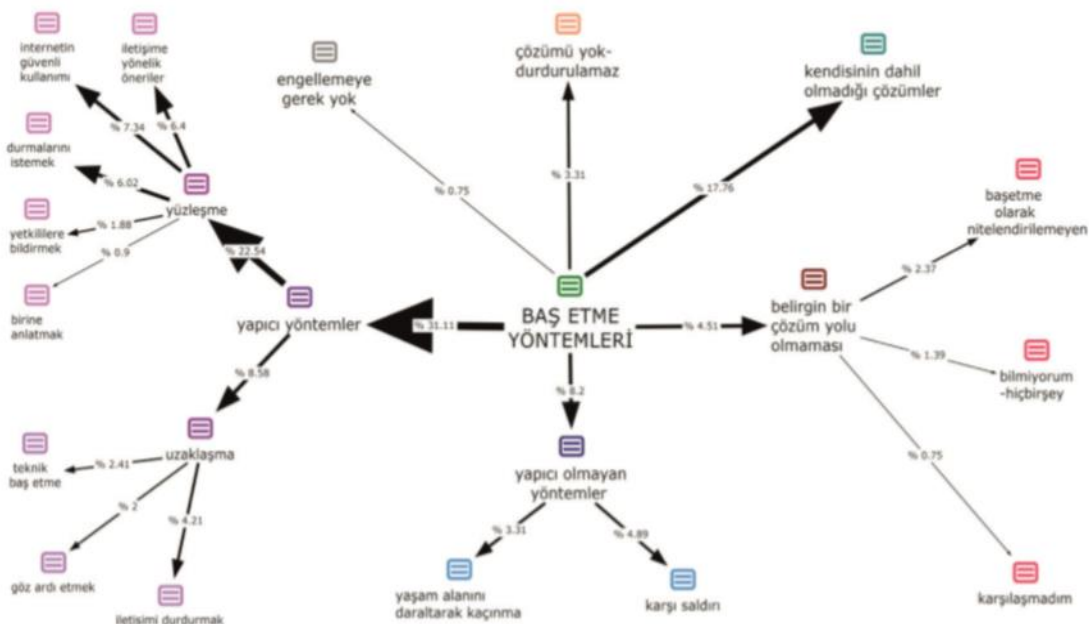
Horzum ve Ayas (2014) sanal zorbalık olayları sonucu vücutta farklı tepkiler meydana geldiğinden bahsetmekle birlikte sanal zorbaların ve mağdurların yaşadıkları somatizasyon bozukluğu adı altında yer verdikleri belirtileri şu şekilde sıralamışlardır: Kusma, kol ve bacak ağrısı, nefes darlığı, karın ağrısı, sırt ağrısı, çarpıntı, bulantı vb.

Kowalski ve diğerlerinin (2014) yaptıkları meta-analiz çalışmasında ise siber mağduriyet ile stres ve intihar düşüncesi arasında güçlü bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır.

Yapılan araştırma sonuçlarında görüldüğü üzere, siber zorbalık sonucu meydana gelen kaygı ve korkunun başta depresyon, içine kapanma, anti sosyal davranış sergileme, aile ile iletişimi kesme şeklinde hatta çözüme kavuşturulmadığı sürece daha da ileri boyutlarda intihara sebep olduğu görülmektedir.

2.1.6. Siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri. Siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri denildiğinde bireyin siber zorbalıkla karşı karşıya kaldığında takındığı tavır ve aldığı önlemler akla gelmektedir (Şahin&Akbaba,2017). İnelöz ve Uçanok'un (2013) 2658 ergenle yaptığı araştırma kapsamında yapıcı davranış olarak bildirilen “yüzleşme” ve “uzaklaşma” davranışları başarılı yöntemler olarak, yapıcı olmayan davranış olarak bildirilen “kavga etme” gibi karşı saldırı davranışları da daha az başarılı yöntemler olarak belirlenmiştir. Şekil 1’ de görüldüğü gibi baş etme yöntemlerine ilişkin; yapıcı yöntemler, yapıcı olmayan yöntemler, kendisinin dâhil olmadığı çözümler, engellemeye gerek yok, belirgin bir çözüm yolu olmaması ve çözümü yok-durdurulamaz olmak üzere altı temel kategori elde edilmiştir.

Şekil 1

Siber zorbalıkla baş etme yöntemlerine ilişkin model (İnselöz&Uçanok,2013)

Koç, Horzum, Ayas, Aydın, Özbay ve Uğur (2016), bireylerin siber zorbalıkla baş etme stratejilerini 4 başlık altında toplamışlardır:

1. *Bilişsel güvenlik ve gizliliği artırma*: İnternet'in gizlilik ve güvenlik ayarları hakkında bilgi sahibi olma, güvenliği artırmayı içermektedir.

2. *Yardım arama*: Bireylerin yaşadıkları zorbalık olayları sonucu güvenlik güçlerinden, ailelerinden, arkadaşlarından ya da öğretmenlerinden yardım almalarıdır.

3. *Kaçınma ve görmezden gelme*: Bireyin yaşanan olayları yok sayması, olmamış gibi davranmasını içerir.

4. *Bilgi arama*: Zorba hakkında bilgi arama, teknik bilgi elde etme, misilleme yapma ya da tehdit etmeyi içermektedir (Koç vd.,2016).

Siber zorbalık olayı, gerek sanal zorbalılar ve gerekse mağdurlar açısından ele alındığında, önleme ve müdahalede ailelerin, sosyal çevrenin (akran desteği) ve okul personelinin ciddi destekleri gerekmektedir. Bingöl ve Tanrıkulu'nun (2014) 14-19 yaş arasındaki öğrencilerle yaptıkları araştırma bulguları hem siber zorbalığın hem de siber mağduriyetin, arkadaştan ve öğretmenden algılanan sosyal desteğin artması durumunda azalacağı yönündedir. Yine aynı araştırmanın sonucu olarak, arkadaştan algılanan sosyal desteğin artması durumunda aileden algılanan sosyal desteğin de artacağı; öğretmenden algılanan sosyal destek artıkça hem aileden hem de arkadaştan algılanan sosyal desteğin artacağı bulunmuştur. Eroğlu ve Peker' in (2011) lise öğrencileri ile aileden algılanan sosyal desteğin siber mağduriyet ve siber mağduriyetin arkadaştan algılanan sosyal destek üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmaya göre ise, aileden algılanan sosyal desteğin arttırılmasının siber zorbalığa maruz kalma olasılığını azaltacağı sonucuna varılmıştır.

Choo ve Yoo (2017) siber zorbalığı önlemede büyük öneme sahip sosyal desteği, “çevrimiçi algılanan sosyal destek” ve “çevrimdışı algılanan sosyal destek” olmak üzere iki

kategoride incelemişlerdir. Araştırmacılar çevrimdışı sosyal destek olarak nitelendirdikleri arkadaş(akran) desteğini siber zorbalığı azaltıcı güç olarak görmektedirler.

Metin' in (2017) öğretmenlerle yaptığı çalışmada, katılımcıların siber zorbalığı önleme ile ilgili olarak hesaplarını daha güvenli hale getirdikleri, kişisel bilgi güvenliğini önemsedikleri, internette alışveriş yapmama, hesap kapatma, sosyal medya kullanımı, bu konu üzerine yapılan bilgilendirmelere katılma ve açıkta bulunan wifi ağlarına bağlanmama gibi önlemler aldıkları görülmektedir. Ayrıca bu çalışma sonucunda öğretmenlerin siber zorbalığın önlenmesi için yapılmasını önerdikleri; yaptırımlar ve cezaların artırılması, bu konuda bilgilendirme eğitimleri verilmesi şeklinde olmuştur.

Özer' in (2016) 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile yaptığı araştırma sonucunda, öğrencilerin siber zorbalığı daha çok “zorbalığı yapan kişiden gelen mesajları engelleme”, “zorbalığı yapan kişiden davranışını sonlandırmasını isteme”, “kullandığı internet hesaplarının şifrelerini değiştirme” ve “bilinmeyen ve özel numaralardan gelen aramaları cevaplamama” gibi teknik yönü ağır basan başa çıkma stratejilerini kullanarak engellemeye çalıştığı görülmektedir.

Çocuklar ve gençler teknolojik imkânlardan ve internet kullanımından yoksun kalmak endişesiyle, yaşadıkları siber zorbalık olaylarını ailelerine bildirmemekte ve olayı görmezden gelmeyi tercih etmektedirler (Aksaray, 2011). Bu sebeple birçok ebeveyn yaşanan zorbalık olaylarından haberdar olamamaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, her ne kadar siber mağdurlar ailelerinden yaşadıkları mağduriyetleri gizlemek isteseler de aslında yine en yakın desteği ailelerinden görmektedirler. Siber mağdurlar kendi yeterlilikleriyle siber zorbalıkla baş etmeye çalışsalar da yetemedikleri durumlarda sosyal destek olarak ailelerinden destek alma eğilimde olabilmektedirler. Bu durumda ailelerin yaşanan bir siber zorbalık problemi halinde başa çıkma stratejileri hakkında gerekli bilgiye sahip olmaları, siber zorbalığın ölümcül sonuçlara kadar varabilmesi de göz önünde bulundurulduğunda hayati önem taşımaktadır.

2.1.7. Siber zorbalıkla mücadeleyle yönelik Dünya'daki çalışmalar. Birçok okul yönetimi, öğretmenler ve danışmanlar okul zorbalığının elektronik iletişim aracıyla meydana gelen yeni türünün farkındadır (Bernan & Li, 2005). Siber zorbalığı önlemek amacıyla birçok ülke kendi imkânları ve yasal çerçeveler ışığında gerekli önleme ve müdahale stratejileri geliştirmektedir.

Uluslararası literatür incelendiğinde siber zorbalık konusu akran zorbalığının bir uzantısı olarak görüldüğünden siber zorbalığı önleme ve müdahale programları olarak genellikle akran zorbalığını önleme programlarından yararlanıldığı görülmektedir (Topçu&Tanrıkulu,2017). 1983 yılında üç ergenin zorbalık sonucu intihar etmesi sebebiyle o dönemin Eğitim Bakanı Olweus tarafından zorba ve mağdur olma problemine yönelik kapsamlı araştırmalar sonucunda ilk olarak İskandinav ülkelerinde uygulanan “Olweus Zorbalık Önleme Programı” geliştirilmiştir (Cipani,2005). Bu program zorbalıkla ilgili geliştirilen programlar arasında gerek okul personeline ve psikolojik danışmanlarına gerekse ailelere destek veren klinik çalışanlara yönelik en kapsamlı programlardan biridir. Bu programda zorbalığa karşı farkındalık oluşturularak öğrencilere zorbalık hakkında bilgi verilmekte, zorbalık karşıtı kurallar net bir şekilde ifade edilmekte, kurallara uyulmadığında olası sonuçlar ortaya koyulmakta ve olumlu yetişkin rol modelleri kullanılmaktadır (Aksaray,2011).

Zorbalığı önleme çalışmalarına ülkeler bazında göz atacak olursak, ABD Eğitim Bakanlığı “Güvenli ve Uyuşturucu Dışı Okullar Ofisi” aracılığıyla, farkındalığı artırmak için diğer federal kurumlarla işbirliği yaparak, güncel konular hakkında okullarda önleme eğitimi vermek ve şiddeti önlemek için fon sağlayarak devlet eğitim kurumlarına doğrudan destek vermektedir (Worthen,2017). ABD hükümeti siber zorbalıkla mücadele amacıyla ” stopbullying. gov” adında resmi bir web sitesi geliştirmiştir. Bu site, siber zorbalığın ne olduğu, kimin risk altında olduğu ve zorbalığa nasıl karşı koyulabileceği ve nasıl yanıt

verileceği konusunda bilgi sağlamaktadır (StopBullying, n.d). ABD’ de sivil toplum kuruluşları da siber zorbalıkla mücadelede etkili çalışmalar sürdürmektedir. Tam eğitimli danışmanlarla siber zorbalıkla mücadelede çevrimiçi destek sağlamak amacıyla kurulan “Ditch The Label” sitesi 2018 yılında 2 milyon insana destek sağlayarak zorbalıkla mücadele eden birçok dijital inovasyona önderlik eder konuma gelmiştir (Hackett, 2007). Siber zorbalıkla mücadele için oluşturulan bir diğer organizasyon ise “End to Cyberbullying” tir. İleri teknoloji çağında siber zorbalıkla mücadelede kar amacı gütmeyen bu organizasyon, farkındalığı arttırmak, siber zorbalıkla ilgili bilgi sağlamak, ulaşılabilir hizmetler sunmak ve siber zorbalığa son verme çabaları için öğrencileri, eğitimcileri, ebeveynleri ve diğerlerini harekete geçirmek amacıyla kurulmuştur (Lam&Zhao, 2011).

İngiltere’de ise siber zorbalıkla ilgili “Taciz Eylemlerinden Korunma”, “Kriminal Adalet ve Kamu Düzeni Yasası”, “Kasti Eylemlere Yönelik İletişim Yasası”, “Telekomünikasyon ve İletişim Yasası” (Communication Act) olmak üzere dört yasal düzenleme göze çarpmaktadır (Akça vd, 2014). İngiltere polisi de siber zorbalığı önlemede “Çocuk İstismarı ve Çevrimiçi Koruma Merkezi (CEOP)” aracılığıyla ailelere, öğrencilere ve öğretmenlere çevrimiçi yardım ve destek vermektedir (CEOP,2017). Sivil toplum kuruluşları da siber zorbalıkla mücadele kapsamında birçok faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler kapsamında zorbalıkla mücadele konusunda ailelere 7/24 destek vermek amacıyla “BullyingUK” web sitesi kurulmuştur. “Yargılamadan dinleme ve destekleme” sloganıyla yola çıkan site, ailelere karşılaştıkları her türlü zorbalık problemlerinde telefonla, çevrimiçi ya da yerel topluluklar aracılığıyla acil yardım sağlama amacı taşımaktadır (FamilyLives,2011).

Avustralya da zorbalık konusuyla mücadelede ön sıralarda yer alan ülkelerdendir. Güney Avustralya “Eğitim ve Çocuk Gelişimi Departmanı “ sorumluluklarını açıkça politika belgelerinde belirtmiştir. Buna göre; “Siber Güvenlik: İnternet Dünya’sında Çocukları Güvende Tutmak” olarak tanımlanmış ve uygun okul politikaları geliştirmek için siber

zorbalık olaylarının bir davranış olarak ele alınması gerektiğinden bahsetmiştir (Robinson,2012).

Zorbalık ve Şiddete Karşı Ulusal Eylem Günü, Güvenli ve Destekleyici Okul Toplulukları (SSSC) çalışma grubu tarafından Avustralya Hükümeti adına yönetilen resmi bir web sitesi kurulmuştur (BullyingNoWay,n.d.). Web sitesi kurucuları, tüm eyaletler ve bölgeler ile ulusal Katolik ve bağımsız okul temsilcilerinden oluşmaktadır. Üyeler, bütün öğrenciler ve okul topluluk üyeleri için öğrenme ortamlarının güvenli, saygıdeğer ve destekleyici olması için birlikte çalışmaktadır. Geliştirilen bu site zorbalık, taciz ve şiddet konusunda öğretim kaynakları kataloğu, öğrenciler için ipuçları, çevrimiçi güvenlik ve çevrimiçi zorbalık ile ilgili bilgi ve tavsiyeler içermektedir.

Avustralya İletişim ve Medya Başkanlığı tarafından geliştirilen web sitesi ise, Avustralyalı çocuklar, gençler, kadınlar, öğretmenler, ebeveynler, yaşlılar dahil olmak üzere tüm topluluk gruplarının çevrimiçi dünyada güvenle dolaşabilmeleri için görsel-işitsel malzemeler, ipuçları, faaliyetler, geniş çaplı kaynaklar ve pratik öneriler sunmanın yanı sıra çevrimiçi güvenlik konusunda eğitim amacıyla izleyicilere özel içerikler sunmaktadır (Grant,2017).

ThinkUKnow, Birleşik Krallık'ta Çocuk Sömürü ve Çevrimiçi Koruma Merkezi (CEOP) tarafından başlatılmış ve 2009'da Avustralya Federal Polisi (AFP) tarafından Avustralyalılar için geliştirilmiştir. AFP, Microsoft Avustralya, Datacom ve Commonwealth Bank ile ortak geliştirilen site, Avustralya'nın ilk (ve sadece) ulusal olarak sunulan suç önleme programı özelliğini taşımaktadır (ThinkUKnow, n.d.). Bu web sitesi, ailelere ve eğitimcilere etkileşimli eğitim vermenin yanı sıra kullanıcılara uygunsuz, zararlı ve suç teşkil eden aktiviteleri rapor etme imkanı vermektedir.

2.1.8. Siber zorbalıkla mücadeleyle yönelik Türkiye’deki çalışmalar. Siber zorbalık hakkında bilinçlendirme çalışmaları çoğu ülkede internet üzerinden yapılırken Türkiye’deki bilinçlendirme çalışmaları, ilk olarak yazılı materyal geliştirilerek başlamıştır. İnternet Dairesi Başkanlığı 2009 Yılı Faaliyet Raporu’na göre, 2009 yılında "Güvenli İnternet Kullanımı İçin Tavsiyeler" adlı bir kitapçık hazırlanarak çocuklara ve gençlere yönelik internetin daha güvenli ve doğru kullanımı amacıyla Ulaştırma Bakanlığı öncülüğünde, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun [BTK] bünyesindeki Telekomünikasyon İletişim Başkanlığınca (TİB), tüm ilköğretim okullarındaki öğretmenlere ve öğrencilere dağıtılmıştır. Yine aynı rapora göre, sonrasında internetin bilinçli ve güvenli kullanımı farkındalık faaliyetleri kapsamında BTK tarafından “Güvenliweb” ve özellikle çocuk kullanıcılarına yönelik oyunlar ve aktivitelerle zenginleştirilen “Güvenli Çocuk” isimli web sitesi geliştirilmiştir (BTK, 2011). BTK (2011) tarafından geliştirilen “Güvenli İnternet Merkezi” websitesi ile de internette karşılaşılan problemlere çözümler sunulmakta ve teknik destek imkanı verilmektedir.

Ailelere ve çocuklara internette güvenle vakit geçirebilmeleri amacıyla tavsiyelerde bulunan ve BTK tarafından geliştirilen bir diğer web sitesi de “Güvenli İnternet” tir. BTK’ nın 04.08.2011 tarihli “Güvenli İnternet Hizmetine İlişkin Usul ve Esaslar” gündem konulu kararına göre isteyen internet kullanıcıları aile profili ve çocuk profili seçeneklerinden birine ücretsiz ve kolay bir şekilde ulaşmalarına olanak sağlanmaktadır (BTK, 2011).

Türkiye’ de siber zorbalıkla ilgili yasal düzenlemelerde siber zorbalık bilişim suçlarına dahil edilmiştir fakat halen daha siber zorbalık olarak kanunlarda tanımlı bir suç bulunmamaktadır (Özdemir, 2017). Yasalarda yaşanan bu boşluğu en aza indirmek amacıyla BTK tarafından geliştirilen “ihbarweb” web sitesi kullanıcıların yaşadıkları siber zorbalık olayları ile ilgili nasıl şikayetçi olacakları konusunda yol göstermektedir. Bu site kullanıcılara

karşılaştıkları suç teşkil eden paylaşımları ya da rahatsız edici (müstehcen, uyuşturucu, porno, kumar, vs) içerikleri şikayet etme olanağı sağlanmaktadır.

Bu kapsamda Ulusal düzeyde BTK tarafından yapılan çalışmaların yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı' nın ders programları düzeyinde yaptığı bazı çalışmalar mevcuttur. İlkokul ve ortaokul Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi müfredat programına 2017 yılında “Etik ve Güvenlik” konusu dahil edilmiştir. Etik ve güvenlik konusu dahilinde öğrencilere internetle ilgili etik değerler, dijital vatandaşlık kuralları, gizlilik ve güvenlik konuları hakkında bilgi verilmektedir (MEB,2018).

Dünya'daki siber zorbalıkla ilgili yukarıda bahsedilen çalışmalarda da görüldüğü üzere birçok ülkede siber zorbalıkla mücadelede tüm paydaşlara yönelik bütüncül bir yaklaşımın benimsendiği söylenebilir. Birçok ülkede devletin okul yöneticileri, polis teşkilatları, sivil toplum kuruluşları ve psikolojik danışmanlarla birlikte siber zorbalık sorununu çözmeye yönelik çalışmalarda bulunduğu görülebilmektedir. Türkiye' de ise sadece siber zorbalıkla mücadelede amacıyla kurulmuş henüz bir sivil toplum kuruluşu bulunmamaktadır. Fakat mevcut sivil toplum kuruluşlarından bazılarının siber zorbalıkla mücadeleye katkı sağlayan çalışmalar yürüttükleri söylenebilir. Özellikle sivil toplumdaki tüm paydaşlar için bir iletişim ve haberleşme platformu olan “Sivil Alan” aracılığıyla sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere toplumun her kesiminin bilinçlenmesine yönelik dijital medya kullanımını içeren çeşitli eğitimler düzenlenmektedir (Sivilalan, b.t.). “Sivil Alan” tarafından 2017 yılında Ankara 'da akademisyenler eşliğinde Sosyal Medya Araçları, Siber Zorbalık ve İletişim Güvenliği Atölyesi adı altında üç saatlik bir eğitim atölyesi etkinliği düzenlenmiştir. Eğitim içeriğinde sosyal medya araçları, siber zorbalık ve iletişim güvenliği konusunda uygulamalı anlatımlar bulunmaktadır (Siviltopum.la, b.t.).

2.1.9. Siber zorbalıkla mücadeleye yönelik eğitim programlarının

değerlendirilmesine yönelik yapılan araştırmalar. Siber zorbalık varlığını uzun yıllardır sürdürmesine rağmen geliştirilen önleme ve müdahale çalışmalarının son yıllarda ivme kazanmaya başladığı fakat yaşanan ve birçoğu ölümlü sonuçlanan siber zorbalık olayları dikkate alındığında henüz istenilen düzeye ulaşmadığı söylenebilir. Siber zorbalık hakkında Türkiye’ de yapılan çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Tanrikulu tarafından 2013 yılında “Gerçeklik Terapisi Yönelimli Müdahale Programı” geliştirilmiştir. Gerçeklik Terapisi Yönelimli Müdahale Programı’nın amacı, kişinin davranışıyla seçimleri arasındaki bağlantılar hakkında farkındalık kazandırarak siber zorbalık davranışlarını azaltmaktır. 10. ve 11. Sınıfta öğrenim gören 24 öğrenciyle yapılan deneysel çalışma sonucu deney grubundaki katılımcıların siber zorbalık yapma davranışlarında azalma görülmüş ve programın katılımcılar üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Peker’ in (2013) geliştirdiği İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programı’ nın amacı ise ergenlere temel insani değerler kazandırarak siber zorbalık davranışlarını ve problemleri internet kullanımını önlemektir. 9. sınıf ve 10. sınıfta öğrenim gören 24 öğrenci ile yapılan yarı deneysel çalışma sonucunda deney grubu katılımcılarının siber zorbalık yapma ve mağdur olma durumlarında kontrol grubundakilere oranla azalma gözlenmiş ve programın katılımcılar üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Nedim-Bal ve Kahraman 2015 yılında, “Siber Zorbalığa Karşı Duyarlılık Geliştirme Grup Psiko-Eğitim Programı”’nı geliştirmişlerdir. Programının amacı, siber zorbalık konusunda üstün yetenekli öğrencilere duyarlılık kazandırmaktır. Üstün yetenekli 7. ve 8. Sınıfta öğrenim gören 16 öğrenci ile yapılan yarı deneysel çalışmanın sonucunda deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere oranla yüksek duyarlılık düzeylerine sahip oldukları ve programın öğrenciler üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kavuk (2016) ise ortaokul ve lise öğrencilerine ve okullardaki yöneticilere, öğretmenlere ve velilere yönelik “Okul Paydaşlarına Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi” programını geliştirmiştir. Program kapsamında ilişkisel tarama yöntemi ile öğrencilerin farkındalık düzeyleri belirlenmiş ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen eğitim ortam ve materyalleri uygulanmıştır. Siber zorbalık hakkında, önleme ve müdahale yolları ile ilgili farkındalık kazandırmak amacıyla geliştirilen programa katılanların görüşleri doğrultusunda eğitimin tanıma, önleme ve müdahale boyutlarının etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Korkmaz’ ın 2016-2017 yılında 7. sınıf öğrencileriyle yaptığı yarı deneysel çalışmada siber zorbalık önleme programının (Bilişsel Davranışçı Temelli Siber Zorbalık Önleme Programı) katılımcıların siber zorbalık yapma, siber zorbalığa maruz kalma, akran zorbalığı yapma ve zorbalık bilişleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Korkmaz, 2018).

2.2. Yetişkin Eğitimi

Gelişen ve değişen Dünya’da örgün eğitimle aldığı bilgilerle yetinmeye çalışan bireylerin bilgileri Bilgi Toplumu’na geçiş sürecinde yetersiz kalmakta ve yaşam boyu öğrenmeye olan ihtiyaç daha da artmaktadır. Yaşanan siber zorbalık olaylarından da anlaşılacağı üzere özellikle ailelerin, çocuklarına yaşadıkları olumsuz olaylar karşısında destek olabilmeleri için çocuklarının karşı karşıya kaldığı tehditlerden haberdar olmaları ve gerekli yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi olmaları bir zorunluluk haline gelmektedir.

Ebeveynlerin öğrenmelerini kapsayan eğitimler yetişkin eğitimi (andragoji) başlığı altında ele alınmaktadır. Andragoji (ya da adragoloji); Yunanca andr (yetişkin) ve agogos (rehberlik) köklerinden türetilmiştir ve “yetişkinlerin öğrenmesine yol göstermenin ya da yardımın bilim ve sanatı” anlamına gelir (Knowles,1977). Andragoji kavramı, 1967 yılından itibaren Malcolm Knowles’un yaptığı çalışmalarla literatürde yerini almaya başlamıştır.

Andragoji, özellikle yetişkinlere yönelik öğrenme stratejilerinden oluşur (Schultz,2012).

Knowles andragojiyi 6 temel üzerine oturtmuştur. Bunlar:

1. Bilme İhtiyacı: Yetişkinlerin neden bir şeyler öğrendiklerini bilmeleri gerekir.
2. Kişinin kendi hakkındaki algısı: İnsanlar olgunlaştıkça bağımlı kişilik yapısına sahip olmak yerine kendini yönlendiren kişilik yapısına geçiş yapar.
3. Deneyim: Yaşam boyu edinilen deneyimler yetişkinler için değerli hale gelir ve önemli bir kaynak halini alır.
4. Öğrenmeye hazır olma: Yetişkinler günlük yaşantıları ile ilgili şeyleri öğrenmek ister.
5. Öğrenme yönelimi: İnsanlar olgunlaştıkça öğrenme yönelimleri içerik ya da görev merkezli den çok problem merkezliye doğru olur.
6. Motivasyon: Yetişkinler öğrenmek için gerekli motivasyona sahiptirler (Snyder,2009). Bu varsayımlar geliştirilecek olan yetişkin eğitimi programının hedeflerini, içeriğini, yöntem ve tekniklerini belirlemede kilit rol oynamaktadır.

2.1. Yetişkin Eğitiminde Program Tasarlama Süreçleri

Yetişkin eğitimi programlarının düzenlenmesinde aşağıda belirtilen başlıklar dikkate alınmaktadır.

- a) Yetişkinlerin ilgi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi
- b) Program amaçlarının(hedeflerin) belirlenmesi
- c) İş tasarının yapılması
- d) Kullanılacak kaynak ve personelin tespiti
- e) Amaca uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesi (Kurt,2000)

1.*Yetişkinlerin ilgi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi:* Yetişkinlere yönelik geliştirilen eğitim programının hangi ihtiyaca binaen geliştirileceği eğitim programının temelini oluşturan sorulardandır. İhtiyaç değerlendirme süresinde hali hazırdaki durum ile olması gereken durum

arasındaki farkın belirlenmesi ve nasıl kapatılacağı yönünde belirlemeler yapılmakla birlikte ihtiyaç belirlemede Delphi Tekniği-anket geliştirme, Progel-Dacum Tekniği, gözlem, meslek analizi, ölçme araçları-testler, görüşme grup toplantıları, kaynak tarama olmak üzere birçok teknik kullanılmaktadır (Demirel,2015).

2. *Program amaçlarının (hedeflerin) belirlenmesi:* İlk basamakta belirlenen ihtiyaç cümlesine çözüm olarak amaçlar belirlenmelidir. Eğitim programının amacı, program sonunda beklenen sonuçları içermekle birlikte amaçlar belirlenirken planlanan eğitim programı bittikten sonra kazanılması beklenen davranışlar yazılarak tek tek programa ait amaçlar belirlenir (Otaran,2008).

3. *İş tasarının yapılması:* Belirlenen amaçların gerçekleşmesi için gerekli yöntem, teknik, kaynak ve materyallerin planlanmasını içeren bir yol haritası hazırlanmalıdır.

4. *Kullanılacak kaynak ve personelin tespiti:* Yetişkin eğitimi programında gerekli kaynak ve personelin belirlenmesi aşamasıdır.

5. *Amaca uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesi:* Eğitim programının verimli bir şekilde sunulması için uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesi gerekmektedir. Yetişkin eğitiminde kullanılan yöntemler sunuş yoluyla öğrenme, buluş yoluyla öğrenme, araştırma-inceleme yoluyla öğrenme, tartışma yoluyla öğrenme ve tam öğrenme yaklaşımı olarak sıralanırken eğitimde kullanılan teknikler ise anlatım(takrir), tartışma, gösteri (demonstrasyon), rol oynama, örnek olay, gözlem ve beyin fırtınası olarak sıralanmaktadır (Kurt,2000)

Androgojide, pedagojideki gibi sadece anlatım yöntemi değil, problem çözme, canlandırma, grup çalışması, beyin fırtınası, örnek olay vb. çeşitli yöntemler kullanılmakla beraber kullanılan bu yöntemler öğrenciyi bilgi ve tecrübeleriyle öğrenme ortamına aktif olarak katılmasına olanak sağlamaktadır (Balcı, Çelik,&Kara,2012).

Otaran (2008) yetişkin eğitimde program geliştirme basamaklarını; ihtiyaç analizi yapılması, eğitim programının amacını belirleme, eğitim yöntemini belirleme, değerlendirme

yöntemi ve araçlarını belirleme ve öğrenilenlerin transferi olarak 6 kategoride ele almıştır. Kurt (2000) 'in yetişkin eğitimindeki yukarıda belirttiği basamaklara ek olarak Otakan, değerlendirme basamağıyla program bitiminde katılımcıların programa dair görüşlerinin alınmasının, eğitimin revize edilmesine önemli katkı sağladığına değinmiştir. Yetişkin eğitiminde kullanılan değerlendirme tekniklerini Kılıç (1981) aşağıdaki gibi özetlemiştir.

- Bilginin kaynağıyla direk iletişime olanak sağlayan, planlı bir şekilde hazırlanan "görüşme" tekniği,
- Görüşmenin kağıda dökülmüş şekli olan ve bilgiye kolay ulaşımı sağladığı için yaygın bir şekilde kullanılan "anket tekniği",
- Gözleme dayalı olan ve davranışın saptanmasını içeren "olay tutanakları" tekniğidir.

Okçabol (1994)' a göre yetişkin eğitimi, yetişkinlerin eğitimsel ihtiyaçlarına yönelik kısa süreli eğitsel etkinlikleri içermekle birlikte program geliştirmeye de birebir ilişkilidir. Program geliştirme aşamaları da öğretim tasarlama süreçlerini içermektedir. Şimşek (2009) öğretim tasarımını, belirli bir hedef kitlenin eğitim gereksinimlerini karşılamak üzere sistematik bir yaklaşımla işlevsel öğrenme sistemlerini geliştirme işi olarak tanımlar. Reigeluth'e göre (1983) öğretim tasarımı; eğitimin bir yönünü anlama ve geliştirme ile ilgili bir disiplindir ve öğrencilere istenilen bilgi ve beceri değişikliklerini sağlamak için en uygun öğretim yöntemlerini içeren reçete mahiyetindedir. Öğretim tasarımında farklı birçok model kullanılmakla birlikte yetişkin eğitim alanında kullanılan modellerden biri de ARCS modelidir. ARCS modeli, motivasyonun öğretim tasarımında nasıl kullanılacağını açıklamakla birlikte Beklenti-Değer teorisine dayanmaktadır. Beklenti-Değer (Expectancy x Value) teorisine göre motivasyon ile öğrenilenin değer kazanması ve başarılı olma beklentisi arasında güçlü bir ilişki vardır (Martin, 2001).

Yetişkin öğrencilerin eğitimlere katılmaları, diplomaya ya da nota değil gönüllülük esasına dayanır. Eğitimlere katılmaktaki amaç hayata yakınlaşmaktır. Öğretime karşı gerekli motivasyonları düştüğünde ise eğitimden ayrılırlar (Lindeman,1969, s.84-85). Bu nedenle yetişkinlerin motivasyonlarının sürdürülebilmesi için ARCS Motivasyon Modeli' nin yetişkin eğitiminde kullanılacak uygun modellerden biri olduğu söylenebilir. John Keller'ın öğrenme süreci boyunca motivasyon faktörlerini inceleyen ve bu faktörlere göre öğretimi yönlendiren ARCS Motivasyonel Tasarım Kuramları Modeli dört bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler şunlardır: Dikkat, İlgi Düzeyi, Güven ve Memnuniyet (Karakış, Karamete& Okcu,2016) .

Tablo 1' de Keller (2009) tarafından ARCS Modeli' nin bileşenleri, tanımları ve gerekli işlem soruları verilmiştir.

Tablo1

ARCS model kategorileri, tanımlar ve işlem soruları (Keller,2009)

Başlıca Kategoriler ve Tanımlar		İşlem Soruları
Dikkat (Attention)	Öğrencilerin ilgisini çekmek; merakını teşvik etmek	Bu öğrenme deneyimini nasıl teşvik edici ve ilginç hale getirebilirim?
İlgi (Relevance)	Olumlu bir tutum oluşturmak için öğrencinin kişisel ihtiyaçlarını / hedeflerini karşılamak	Bu öğrenme deneyimi hangi açılardan öğrencilerim için değerli olacak?
Güven (Confidence)	Öğrencilerin başarılı olacağına inanma / hissetme ve başarılarını kontrol etmek	Öğretim yoluyla öğrencilerin başarılı olmalarını ve başarılarını kontrol etmelerine izin vermelerini nasıl sağlayabilirim?
Memnuniyet (Satisfaction)	Ödüllerle başarıyı güçlendirmek	Öğrencilerin deneyimleri hakkında kendilerini iyi hissetmelerine ve öğrenmeye devam etmeyi arzu etmelerine yardımcı olmak için ne yapabilirim?

Motivasyonel tasarım süreci geleneksel öğretim tasarımı sürecini içermekle birlikte 10 adımdan oluşmaktadır. Bunlar;

Analiz

1. Kurs bilgisi edinmek: Kursun tanımı yapılır, neden bu kursa ihtiyaç duyulduğu gerekçelendirilir. Ders bilgisi ve eğitmen bilgisi tanımlanır.
2. Katılımcı bilgisi edinmek: Katılımcıların kursa katılmaları için gerekli becerileri listelenir, hazırlanan programa karşı tutumları tanımlanır.
3. Kitle analizi: Motivasyon profili hazırlanır, motivasyon hedefleri yazılır ve motivasyonun değiştirilebilir etkileri tanımlanır.
4. Mevcut malzeme analizi: Öğretim materyaliyle ilgili eksiklikler, sorunlar ve olumlu özellikler listelenir.
5. Hedefleri ve değerlendirmeleri listelemek: Motive edici tasarım hedefleri listelenir, öğrenci davranışları belirlenir, onay yöntemleri tanımlanır.

Tasarım

6. Potansiyel taktikleri listeleme: Programın başlangıç, sürdürme ve bitiş aşamasında kullanılacak motivasyon taktikleri belirlenir. (Genellikle beyin fırtınası ya da açık uçlu bir soru ile başlanır.)
7. Taktikler tasarlama ya da seçme: Taktikler öğretime entegre edilir. Destekleyici taktikler tanımlanır.
8. Öğretime entegre etme: Motive edici ve öğretici planlar birleştirilir. Yapılacak revizyonlar listelenir.

Geliştirme

9. Materyal seçme: Mevcut materyaller seçilerek duruma göre değiştirilir ya da yenileri geliştirilir.

Değerlendirme

10. Değerlendir ve revize et: Öğrenci reaksiyonu alınır. Memnuniyet seviyesi belirlenir. Gerekli düzeltmeler yapılır (Keller, 2009).

3. Bölüm

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması, eğitim materyallerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada zayıf deneysel modellerden, tek grup öntest-sontest modeli kullanılmıştır. Araştırma modelinin simgesel görünümü Şekil 2’ de görülmektedir. Buna göre bu modelde tek bir gruba (G) önce ön test ölçümü yapılır (O1), sonrasında deneysel işlem uygulanır (X) ve deneysel işlem sonunda da son test (O2) yapılır (Creswell,2017). Bu çalışmada velilere yönelik olarak hazırlanan eğitimin (X) velilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarına (bağımlı değişken) etkisi incelenmiştir.

Şekil 2

Tek Grup Öntest-Sontest Deseni

Grup A	O1	_____	X	_____	O2
--------	----	-------	---	-------	----

O1: Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği

O2: Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği

X: Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi

Velilere uygulanan eğitim sonunda ise katılımcıların eğitim hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amacıyla frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini, Bursa ilindeki veliler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin seçiminde olasılığa dayalı olmayan kolayda örnekleme yöntemi (convenience sampling) kullanılmıştır. Araştırmacının kendi inisiyatifiyle kullandığı, ana kütledeki birimlerin örnekleme girme olasılıklarının birbirine eşit olmadığı örnekleme, olasılığa dayalı

olmayan örnekleme denir (Karagöz,2017). Araştırmacı kısa sürede hızlı bir şekilde veri elde etmek istediğinde bu örnekleme yöntemini kullanabilmektedir. Bu örnekleme yöntemi, veli katılımını sağlamanın güç olduğu bu tür araştırmalar için de uygun görünmektedir. Tablo 2’ de görüldüğü gibi araştırmaya, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Bursa’nın Nilüfer ilçesindeki Eşref Ergin İlkokulu, Süleyman Cura Ortaokulu ile Meral Muammer Ağım Ortaokulu ve Osmangazi ilçesindeki Şehit Üsteğmen Mesut Beyazıtlı İlkokulu’nda çocukları öğrenim gören toplam 80 veli katılmıştır.

Tablo 2

Okullara göre veli dağılımı

Okullar	n
Eşref Ergin İlkokulu	25
Süleyman Cura Ortaokulu	17
Meral Muammer Ağım Ortaokulu	10
Şehit Üsteğmen Mesut Beyazıtlı İlkokulu	28
Toplam	80

Araştırmaya katılan deneklerin demografik özelliklere göre dağılımı Tablo 3’ de görülmektedir.

Tablo 3

Deneklerin demografik özelliklere göre dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kadın	71	88.75
Erkek	9	11.25
Yaş		
21-30	17	21.25
31-40	40	50
41-50	23	28.75
Öğrenim Durumu		
İlkokul	35	43.75
Ortaokul	7	8.75
Lise	19	23.75
Üniversite	17	21.25
Lisansüstü	2	2.5
Çalışma Durumu	n	%
Çalışmayan	58	72.5
Çalışan	22	27.5

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların 71 ' i (% 88.75) kadın, 9 ' u (% 11.25) erkektir. Katılımcılardan yaşları 21-30 arasında olanların sayısı 17 (% 21.25), 31-40 arasında olanların sayısı 40 (% 50), 41-50 arasında olanların sayısı 23' tür (% 28.75). Öğrenim durumu ilkokul olanların sayısı 35 (% 43.75), ortaokul olanların sayısı 7 (% 8.75), lise olanların sayısı 19 (% 23.75), üniversite olanların sayısı 17 (% 21.25), lisans üstü öğrenim durumuna sahip olanların sayısı ise 2' dir (% 2.5). Katılımcıların 22' si (% 27.5) çalışan durumundadır, 58' i ise (% 72.5) çalışmayan durumundadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri iki ölçme aracılığıyla toplanmıştır. Bu ölçme araçları, velilere verilen eğitim sonunda velilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarındaki değişimi belirlemek üzere kullanılan, Tanrıku, Kınay ve Arıcak (2011) tarafından geliştirilen Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği (SZDÖ) (Ek.1) ve velilerin katıldıkları eğitime ilişkin görüşlerini

belirlemek üzere araştırmacı tarafından hazırlanan ‘‘Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi’’ dir (Ek.2) .

3.3.1. Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği. Araştırmada gerekli izinler alınarak (Ek.4) kullanılan ölçeğin, geçerlik ve güvenirlilik alışması Tanrıku, Kınay ve Arıcak (2011) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar yaptıkları açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü olduğunu ve bu faktör altında toplam varyansın %27.70’ini açıklayan bir yapının var olduğunu belirlemişlerdir. Tek faktör altındaki faktör yükleri .31 ile .73 arasında değişmektedir. Ortaya çıkan yapının doğruluğunun test edilmesi için doğrulamayı faktör analizi yapılmış ve uyum değerlerinin modelin uyumu için yeterli olduğu bulunmuştur (Ki-kare $\chi^2/sd= 3.220$, RMSEA= .082). Ölçeğin güvenirlilik çalışmaları iç tutarlılık (Cronbach Alpha), test yarılama ve test tekrar test yöntemleriyle hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .79, ölçeğin test-tekrar test güvenirlilik katsayısı .63 ‘ tür. Ayrıca ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının tümleşik grup için .42 ile .63 arasında sıralandığı ve %27’lik alt-üst grupların ortalamaları arasındaki tüm farkların anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu da ölçeekteki maddelerin geğerliliklerinin yüksek olduğunu ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılığı ölme bakımından ayırt edici nitelik taşıdığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır (Tanrıku vd.,2013).

On üç maddeden oluşan ölçekte, üçlü derecelendirme (Evet, Bazen, Hayır) kullanılmıştır. Ölçeğin puanlanması evet=3 bazen=2 hayır=1 şeklindedir.

Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeğinin bu araştırmadaki katılımcıların verileri üzerinden hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .651’ dir. Bu değer $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ arasında olduğundan, ölçeğin bu araştırma için olduğca güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır (Karagöz,2017) .

3.3.2. Siber zorbalık farkındalık eğitimi değerlendirme anketi. Araştırmacı tarafından hazırlanan “Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi” (Ek 2), eğitim sonunda katılımcıların aldıkları eğitime ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Anketlerde kullanılan sorular yapılandırılma durumlarına göre açık uçlu sorular ve kapalı uçlu sorular olmak üzere ikiye ayrılır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel,2017). Kapalı uçlu sorulara yapılandırılmış sorular da denilmektedir. Bu sorular cevaplayana cevap seçeneklerinin sunulduğu soru tipleridir. Açık uçlu sorular ise yapılandırılmamış sorular olarak bilinmekte ve cevaplayana soruları serbestçe cevaplama olanağı sağlamaktadır (Büyüköztürk,2005).

Araştırmada kullanılan ankette, 12 adet kapalı uçlu, 3 adet ise açık uçlu olmak üzere toplam 15 soru yer almaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgileri (cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, meslek) içeren sorulara ise anketin sonunda yer verilmiştir. Anketteki yapılandırılmış soruların, ankette yer alan bölümlere göre dağılımı Tablo 4’ de görülmektedir.

Tablo 4

Eğitim Değerlendirme Anketindeki Kapalı Uçlu Soruların Bölümlere Göre Dağılımı

<i>Bölümler</i>	<i>n</i>
1. Program Süresi	1
2. Program İçeriği	3
3. Programda Kullanılan Yöntem	4
4. Programda Kullanılan Materyal	2
5. Genel Değerlendirme	2
Toplam	12

Hazırlanan anketin kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla BÖTE bölümünden iki alan uzmanının görüşleri alınmıştır. Ayrıca yetişkinlere uygulanacak anketin maddelerinin dil yönünden uygunluğu ve anlaşılabilir olup olmadığı yine BÖTE bölümünden iki alan uzmanı tarafından incelenmiş ve bazı soru ifadeleri ve seçeneklerde değişiklik yapılmıştır. Bu

düzenlemelerden sonra anket, soruların anlaşılabilirliğini belirlemeye yönelik olarak 30 sayıda yetişkin üzerinde denenerek ankete son hali verilmiştir.

3.4. Eğitimin Uygulanma Süreci

Araştırmanın verileri, Bursa' nın Nilüfer ilçesinden Eşref Ergin İlkokulu, Süleyman Cura Ortaokulu, Meral Muammer Ağım Ortaokulu ile Osmangazi ilçesinde bulunan Şehit Üsteğmen Mesut Beyazıtlı İlkokulu'nda çocukları öğrenim gören toplam 89 veliden toplanmıştır. Ancak 80 kişinin verileri geçerli kabul edilerek araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın uygulamasına başlamadan önce araştırmada kullanılacak ölçeğin (Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği), eğitim değerlendirme anketinin (Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi) ve velilere yönelik eğitimin uygulanabilmesi için Bursa Valiliği'nden ve okul yönetimlerinden gerekli izinler alınmıştır (Ek.3). Ayrıca eğitime katılımında gönüllülük esas alınmıştır.

Hazırlanan eğitimin ön denemesi okul aile birliği tarafından gelen istek üzerine Süleyman Çelebi İmam Hatip Ortaokulu'n da yapılmıştır. Üç hafta boyunca toplam 20 veliye araştırmacı tarafından hazırlanan eğitim verilmiştir. Eğitimin ikinci ön denemesi Bursa Belediyesi tarafından hanımlara yönelik mobil olarak yürütülen (Ataevler Bölgesi) bilgisayar kursuna devam eden 10 kişilik bir grupta yapılmıştır. Bu sırada bir konu uzmanı da gözlemci olarak yer almıştır.

Yapılan her iki ön demene sonucunda eğitimde kullanılan materyaller ve yöntem konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Eğitim başlamadan önce eğitime olan ilgiyi toplamak amacıyla kullanılması planlanan “Dijital Ayak İzi Testi” nin, yapılan uygulamalar sonunda motivasyona beklenen faydayı sağlamadığı ve zaman kaybına yol açtığı tespit edilmiştir. Bu yüzden testin kullanılmasından vazgeçilerek zamanın daha etkin kullanılması yönünde karar alınmıştır.

Okullarda asıl uygulama aşamasına geçildiğinde, bazı okullar eğitime katılım sayısını artırmak amacıyla velilere eğitimin önemini, ücretsiz olduğunu, eğitimin verileceği yer ve zamanı belirten kısa bir bilgilendirme yazısı göndermeyi tercih ederken, bazı okullar öğretmenlerin sınıfları ile iletişimde kullandıkları mesaj sistemiyle (WhatsApp) velilere gerekli duyuruları yapmışlardır. Eğitimler okul yönetimlerinin belirlediği saatlerde okul konferans salonlarında yapılmıştır.

Katılımcılara eğitimden önce araştırma konusu ve veri toplama araçları hakkında bilgi verilerek her bir katılımcının kendisine verilen ölçekleri eksiksiz bir şekilde cevaplaması istenmiştir. Ayrıca katılımcılara araştırma verilerinin gizli tutulacağı belirtilmiş bu sebeple sorulara samimiyetle cevap vermeleri istenmiştir. Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği (SZDÖ) katılımcılara ön test olarak uygulanmıştır. Ölçeğin cevaplanması yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Ölçek uygulandıktan sonra eğitim araştırmacı tarafından hazırlanan sunu üzerinden tek oturumda yürütülmüştür. Eğitim tasarlanırken “Sanal Dünya& Siber Zorbalık” ve “Ailelere Öneriler” şeklinde iki oturum olarak düşünülmüştür. Fakat yine yapılan denemeler sonucunda eğitimin dikkatlerin dağılmasını önlemek amacıyla tek oturumda yapılmasına karar verilmiştir. Eğitimler yaklaşık 1,5 saat sürmüştür. Eğitimden sonra katılımcılardan SZDÖ’ ni son test olarak tekrar doldurmaları istenmiştir. Ölçek uygulama işlemi sonrasında katılımcılardan Siber Zorbalık Farkındalık Eğitim Programı Değerlendirme Anketi’ni doldurmaları istenmiştir. Uygulama formların toplanması ile sonlandırılmıştır.

3.5. Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi

Eğitimin geliştirilmesi;

1. Eğitim ihtiyacının analizi,
2. Amaç analizi,
3. Öğretim hedeflerinin yazılması,
4. Eğitimin içeriğinin belirlenmesi,

5. Eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi,
6. Materyal seçimi/geliştirilmesi,
7. Değerlendirme yöntemi ve araçlarının seçimi
8. Öğrenilenlerin işe transferinin planlanması süreçlerinden oluşur (Otaran,2008).

“ Velilere Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi” programının hazırlanmasında program tasarlama süreçleri ve öğretim tasarımı süreçlerinden Keller’ in öncülüğünde geliştirilen ARCS Motivasyon Kuramı dikkate alınmıştır. Eğitim programın geliştirilme süreçleri aşağıdaki gibidir.

1. Eğitim ihtiyacının analizi: İhtiyaç analizinde kullanılan veri toplama tekniklerinden kaynak tarama tekniği kapsamında başvuru alan “literatür tarama tekniği” kullanılmıştır. Literatür tarama, son yıllarda yapılan çalışmaların taranıp, ihtiyacın ne olduğunu saptama çalışmasıdır (Şeker, 2014). Araştırmacı tarafından geliştirilen eğitim programına ilişkin eğitim ihtiyacı daha önce yapılan akran zorbalığı ve siber zorbalık araştırmalarının (Özdemir, 2015; Çelik& Tekin, 2015; Yenilmez& Seferoğlu, 2013; Ekşi& Ümmet, 2013) bulguları ve bu araştırmalarda etkisi incelenen eğitim programlarının içerikleri esas alınarak belirlenmiştir.

2. Amaç analizi: Amaçlar, yetiştirilecek insana eğitim yoluyla kazandırılmak istenen davranışlar ve özellikleri içerir (Demirel,2015). Eğitim programın temel amacı; Sanal Dünya’nın beraberinde getirdiği tehlikelerden biri olan ve bilişim suçu olarak nitelendirilen siber zorbalığın ne olduğu konusunda velilere farkındalık kazandırmaktır.

3. Öğretim hedeflerinin yazılması: Eğitim programının amaç analizi kısmında belirlenen amaç doğrultusunda programın hedefleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- 1. Hedef: Sanal Dünya’da karşılaşılabilecek tehlikelerin farkına varır.
- 2. Hedef: Siber zorbalığın, zorbalık kavramıyla ilişkili olan bir bilişim suçu olduğunu anlar.

- 3. Hedef: Siber Zorbalığın ortaya çıkma nedenleri, şekilleri ve siber zorbalık araçları hakkında bilgi sahibi olur.
- 4. Hedef: Siber zorbaların ve mağdurların neler yaşadıklarından haberdar olur.
- 5. Hedef: Siber zorbalığı önlemede ve müdahalede ailelerin üzerine düşen görev ve sorumlulukların ayırıcısına varır.

4. *Eğitimin içeriğinin belirlenmesi:* Eğitim içeriği, ihtiyaç analizi kısmında belirlenen amaçlar ve hedefler dikkate alınarak belirlenmiş ve BÖTE alanından bir uzmanın görüşüne sunulmuş son halini almıştır. Programın hedefleri doğrultusunda oluşturulan PowerPoint sunusunda yer alan slaytların hedeflere göre paylaşımı şu şekildedir:

Tablo 5

Program Hedefleri ve Slaytlara Göre Dağılımı

Hedefler	Hedefleri Karşıllayan Slaytlar
1. Hedef	1-10. Slaytlar
2. Hedef	11-15. Slaytlar
3. Hedef	16-21. Slaytlar
4. Hedef	22-31. Slaytlar
5. Hedef	32-48. Slaytlar

5. *Eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi:* Gökkaya (2014)' e göre, yetişkinlere verilen eğitimin bireylerin akıllarındaki sorulara cevap verir nitelikte ve hayatlarına olumlu katkı sağlayacak ve teoriden çok uygulamaya yönlendirecek şekilde olması gerekmektedir. Yetişkin öğrenenlerin özellikleri ve androojik yaklaşımlar göz önünde bulundurularak geliştirilen eğitim programında Keller' in ARCS Motivasyonel Tasarım Kuramı dikkate alınmıştır. Keller' ın (2009) ARCS Motivasyon Kuramı, Dikkat (Attention), İlgi (Relevance), Güven (Confidence), Memnuniyet (Satisfaction) bileşenlerinden oluşmaktadır. Bu bileşenlerin Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi içerisinde kullanımı aşağıdaki gibidir.

Dikkat (Attention): Katılımcıların eğitime ilgilerini çekmek amacıyla soru-cevap yöntemi kullanılmıştır. Eğitimin başlangıcında yer alan ‘Sanal Dünya sizce nasıl bir Dünya sorusu ile katılımcıların konuya dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

İlgi (Relevance): Örnek olay videoları ve katılımcıların farkındalık düzeylerinin artmasını sağlamak amacıyla haber sitelerinden alınan haberlerle yaşanan siber zorbalık olayları ve sonuçları katılımcılara sunulmuştur. Araştırmacı tarafından günlük yaşamdan esinlenerek oluşturulan senaryolar, katılımcılarında problem durumlarına dahil olmalarını sağlamak amacıyla tartışma yöntemi kullanılarak aktarılmıştır. Böylelikle katılımcıların motivasyonları ve ilgileri istenilen düzeyde tutulmaya çalışılmıştır.

Güven (Confidence): Araştırmacı kendi yaşamından ailelerin yapabileceklerine dair örnekler ve önerilerde bulunarak anlatılanların bizzat araştırmacı tarafından kullanıldığını görmeleri sağlanarak araştırmacıya ve eğitime karşı güven sağlanmaya çalışılmıştır. Ailelere siber zorbalıkla mücadele bölümünde verilen örnek sitelerle bilgilendirme çalışmaları somutlaştırılmıştır.

Memnuniyet (Satisfaction): Katılımcıların eğitim programına dair öğrenme deneyimlerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için Siber Zorbalık Değerlendirme Anketi’nde açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

6. Materyal seçimi/geliştirilmesi: Eğitim programı kapsamında PowerPoint programında bir sunu hazırlanmıştır. Eğitimde kullanılmak üzere hazırlanan sunu, Bandırma Üniversitesi Medya ve İletişim Bölümü’nden üç öğretim üyesi ve BÖTE bölümünden bir uzmanın görüşüne sunulmuş ve verilen dönütler eşliğinde tekrar gözden geçirilerek düzenlenmiştir. Sununun hazırlanmasında hedef kitle ve görsel tasarım ilkeleri dikkate alınmıştır.

7. Değerlendirme yöntemi ve araçlarının seçimi: Varış (1978) program değerlendirmeyi, programın daha verimli hale gelmesi için etkililiğinin değerlendirmesi

olarak vurgulamaktadır. Eğitimin etkisini belirlemek amacıyla “SZDÖ” programdan önce ön test olarak katılımcılara uygulanmış, eğitim bittikten hemen sonrada son test olarak tekrar uygulanarak eğitimin katılımcıların siber zorbalık duyarlılık düzeylerine etkisi ölçülmüş ve eğitimin amacı olarak belirtilen farkındalık kazandırmak amacına ulaşıp ulaşılmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yine eğitimden hemen sonra “ Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi” kullanılarak katılımcı görüşleri doğrultusunda eğitimin katılımcılar üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

8.Öğrenilenlerin işe transferinin planlanması: Öğrenilenlerin transferi amacıyla eğitim esnasında verilen örnek videoların ve bilgilendirme sitelerinin katılımcılar tarafından not edilmesi istenmiştir. Örnek verilen siteler ve videoların çocuklarla beraber izlenmesi edinilen bilgilerin hem çocuklara aktarılmasına hem de veliler açısından bilgilerin pekiştirilmesine fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

3.6. Verilerin Analizi

Veriler SPSS programı ve Excel programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında hazırlanan eğitimin veliler üzerindeki etkisinin incelenmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemin belirlenmesi amacıyla öncelikle verilerin normalliği test edilmiştir. Verilerin normalliklerinin test edilmesinde 50’ den küçük örneklerde Shapiro-Wilks, 50’ den büyük örneklerde Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Çokluk, & Köklü, 2016). Normallik analizinde sıfır (null) hipotezi, ”veriler normal dağılmıştır” şeklinde, alternatif hipotez ise “veriler normal dağılmamıştır” şeklinde olmakla birlikte p (significance) değeri 0,05’ ten büyükse verilerin normal dağılmış olduğu söylenebilmekte, 0,05’ ten küçük ise verilerin normal dağılım göstermediği varsayılmaktadır (Karagöz,2017).

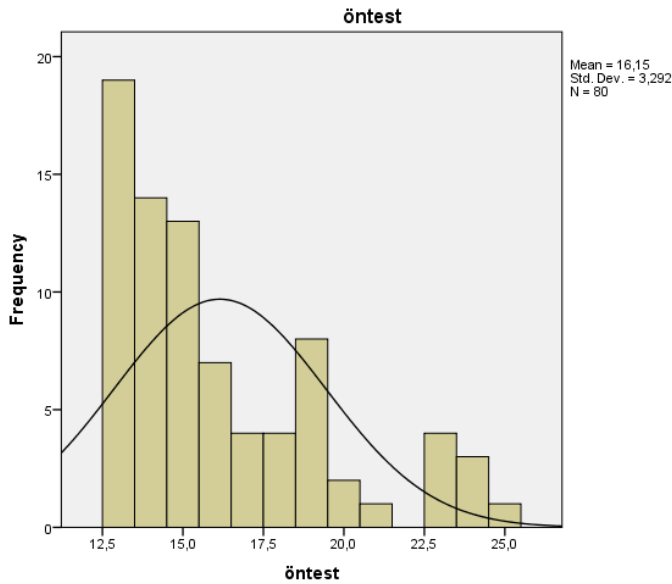
Can’a (2017) göre normalliğin test edilmesinde çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak da normallik hakkında fikir yürütülebilir. Çarpıklık katsayısı ve basıklık katsayısı sırasıyla çarpıklığın ve basıklığın standart hatasına bölüldüğünde ortaya çıkan değer -1,96 ile

+1,96 arasında ise dağılımın normal olduğu söylenebilir (Can,2017). Bu bilgilerden yola çıkarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği, hem çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılarak hem de örneklem sayısının 50' den büyük olması nedeniyle *Kolmogorov- Smirnov* (K-S) testi kullanılarak kontrol edilmiştir.

Normallik testleri sonuçlarının grafiklerle gösterimi Grafik 1 ve Grafik 2 ' de görülmektedir.

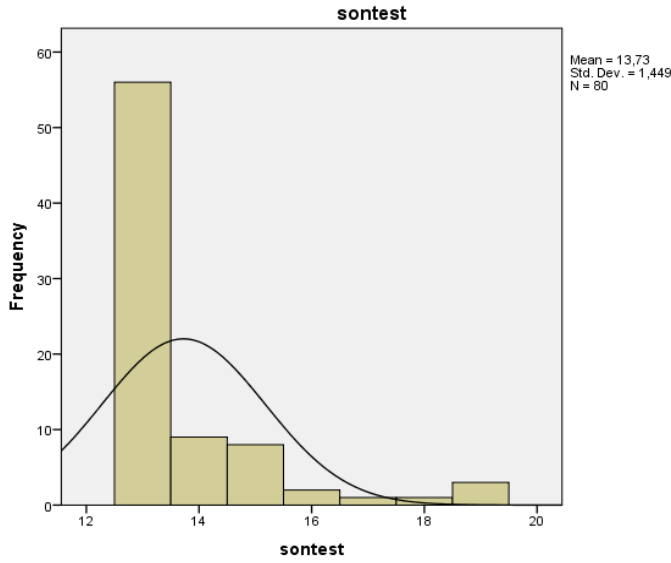
Grafik 1

SZDÖ öntest verilerinin normallik testi sonuçlarının grafiksel gösterimi

Grafik 2

SZDÖ sontest verilerinin normallik testi sonuçlarının grafiksel gösterimi

Normallik varsayımının incelenmesine ilişkin betimsel değerler ise Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6

SZDÖ öntest-sontest ve fark puanlarının normalliğin sınanmasına ilişkin betimsel değerler

	N	Ortalama (Mean)	Ortanca (Median)	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Öntest	80	16.15	15	-1.133	.388
Sontest	80	13.73	13	- 2.442	5.741
Fark (Öntest- Sontest)	80	2.44	1.55	1.419	1.357

Can ' a göre (2017), ideal normal dağılımın çarpıklık değeri sıfır olmalıdır, bu değer ne kadar sıfıra yaklaşırsa dağılım o derece normal sayılabilmektedir. Normalliğin sınanmasına ilişkin Tablo 6' daki değerlere bakıldığında, öntest ve sonteste ilişkin çarpıklık

ve basıklık katsayılarının normallik varsayımı için uygun aralıkta olmadığı görüldüğünden verilerin normal dağılım göstermediği söylenebilir.

Verilerin normalliğinin incelenmesinde kullanılan Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi sonuçları ise Tablo 7’ de verilmiştir.

Tablo 7

SZDÖ öntest-sontest ve fark puanlarının Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov	
	İstatistik	p
Öntest	.213	.000
Sontest	.392	.000
Fark	.222	.000

N=80

Tablo 7’ de görüldüğü gibi, grubun normallik testlerinde öntest ve sontest anlamlılık değerleri $p=0,000$ bulunmuştur. K-S testi sonucuna göre, bulunan anlamlılık değerinin $0,05$ ’ten küçük olması nedeniyle, verilerin normal dağılım göstermediği söylenebilir.

Kalaycı’ya göre (2008), normallik varsayımının karşılanmadığı durumlarda parametrik testlere alternatif olarak; üç ya da daha fazla grup için karşılaştırma yapılacağında Kruskal-Wallis H testi, iki bağımsız grup arasındaki farklılıkların ortaya konması için Mann-Whitney U testi, araştırmaya konu olan örneklem iki farklı koşulda ölçülüyorsa Wilcoxon Sıralı İşaretler testi kullanılmaktadır.

Hazırlanan eğitimin velilerin duyarlılık düzeylerine etkisini belirlemek için yapılan analizler, non parametrik testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılarak yapılmıştır. Velilerin demografik değişkenlerden yaş, öğrenim durumu ve çalışma durumlarına göre duyarlılık düzeylerinde farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek üzere yapılan analizlerde non parametrik testlerden Kruskal-Wallis H Testi, aynı şekilde cinsiyete göre yapılan

analizlerde ise non parametrik testlerden Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Araştırmada, bulguların istatistiksel analizlerinde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak esas alınmıştır.

Çalışmada verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı non parametrik testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılarak hazırlanan eğitimin velilerin duyarlılık düzeylerine etkisi belirlenmektedir. Ancak iki ortalama arasındaki farkın büyüklüğünü hesaplamak için etki büyüklüğünün hesaplanması gerekmektedir (Can,2017). Bağımlı Örneklem İçin t-Testi'nde etki büyüklüğü hesaplanırken $d = t / \sqrt{N}$ formülü kullanılmaktadır (Green&Salkind,2005,s.163).

d = Etki büyüklüğü

t = Test ile hesaplanan t değeri (Wilcoxon İşaretli Sıralar Testinde “z” olarak belirtilen değer kullanılmaktadır)

N = Örneklem mevcudu

Green ve Salkind'e (2005) göre, etki büyüklüğü işaretinden bağımsız olarak değerlendirilmekle birlikte her değeri alabilmesi mümkündür. Etki büyüklüğü değerinin, 0 (sıfır) olması ortalamaların eşit olduğu şeklinde yorumlanırken, 0,2 olması etkinin küçük, 0,5 olması etkinin orta, 0,8 olması etkinin büyük olduğu anlamına gelmektedir.

Araştırmada kullanılan anketteki soruların analizinde frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılmıştır. Frekans ve yüzde hesaplamalarıyla verilerin dağılımı sayısal olarak ortaya konulmuştur.

4. Bölüm

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma ile toplanan verilerin istatistiksel çözümlmelerine, bu doğrultuda elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Velilerin Siber Zorbalığa İlişkin

Duyarlılıklarına Etkisine Ait Bulgular

Siber zorbalık farkındalık eğitimine katılan velilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarında fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla, program öncesinde ve sonrasında uygulanan Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği'nden elde edilen veriler kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı parametrik olmayan testlerden *Wilcoxon İşaretli Sıralar* testi kullanılarak yapılan analizlerin sonuçları Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8

SZDÖ öntest-sontest puanları farkının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testine göre sonuçları

Öntest-Sontest Ölçümü	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıralar	0 ^a	0	0	-6.299	.000
Pozitif Sıralar	52 ^b	26.5	1378.00		
Fark Olmayan	28 ^c				
Etki Büyüklüğü				-0.704	

a= sontest < öntest

b= sontest > öntest

c= sontest = öntest

Tablo 8' de görüldüğü gibi, Wilcoxon İşaretli Sıralar testinin sonucuna göre, programa katılan velilerin duyarlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır (z = -6,299, p<0.05). Tablo 8 incelendiğinde, velilerin 52 'sinin sontest puanları öntest puanlarından

yüksek çıkmıştır. Sontest puanı öntest puanından yüksek çıkanların sıra ortalaması 26.5, sıra toplamı 1378.00 olarak hesaplanmıştır. Velilerin 28' inin ise öntest-sontest puanlarında bir değişiklik olmamıştır. Fark puanlarının pozitif sıralar lehine olması, katılımcıların eğitim sonrası puanlarının eğitim öncesi puanlarından yüksek çıktığı anlamına gelmektedir. Bu da katılımcıların siber zorbalığa dair duyarlılıklarında eğitim sonrasında artış yaşandığını göstermektedir. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğünün $d = -0,704$ olması, öntest-sontest puanları arasındaki farkın az düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak aldıkları eğitimin veliler üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

4.1.1. Eğitimin yaş gruplarına göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerine etkisine ait bulgular. Araştırma kapsamında verilen eğitimin yaş gruplarına göre duyarlılık düzeylerine etkisinin incelenmesi için gerekli istatistiksel yöntemin belirlenmesi amacıyla siber zorbalık duyarlılık düzeylerinin yaş gruplarına göre normallik testi K_S testi kullanılarak yapılmıştır. Tablo 9' da görüldüğü gibi, K-S testine göre her üç yaş grubunda elde edilen fark (öntest-sontest) puanlarının p değerleri 0.05'ten küçük olduğu için verilerin normal dağılım göstermediği söylenebilir.

Tablo 9

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının yaş değişkenine göre normallik testi sonuçları

Kolmogorov-Smirnov			
Yaş	İstatistik	N	p
21-30	.220	17	.028
31-40	.229	40	.000
41-50	.256	23	.000

Verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı analizler non parametrik testlerden Kruskal-Wallis H testi kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonuçları Tablo 10' da görülmektedir.

Tablo 10

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonuçları

Yaş	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
21-30	17	46.66	2	3.836	.147
31-40	40	42.33			
41-50	23	33.35			
Toplam	80				

Eğitime katılan farklı yaş gruplarındaki velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Kruskal-Wallis H testinin sonucuna göre (Tablo 11), programa katılan velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($\chi^2= 3.836$, $p>0.05$). Buna göre verilen eğitimin, velilerin yaşlarına göre araştırmaya konu olan siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde bir farklılığa yol açmadığı söylenebilir.

4.1.2. Eğitimin öğrenim durumuna göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerine etkisine ait bulgular. Araştırma kapsamında verilen eğitimin öğrenim durumlarına göre duyarlılık düzeylerine etkisinin incelenmesi için gerekli istatistiksel yöntemin belirlenmesi amacıyla K-S normallik testi yapılmıştır. Tablo 11’ de görüldüğü gibi, öğrenim durumu gruplarının fark (öntest-sontest) puanlarının p değerleri 0.05’den küçük olduğu için verilerin normal dağılım göstermediği söylenebilir.

Tablo 11

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre normallik testi sonuçları

Öğrenim Durumu	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	N	p
İlkokul	.164	35	.013
Ortaokul	.278	7	.108
Lise	.264	19	.001
Üniversite	.274	17	.001
Lisansüstü	.260	2	

Verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı analizler non parametrik testlerden Kruskal-Wallis H testi kullanılarak yapılmıştır. Kruskal-Wallis H testi kullanılarak yapılan analizlerin sonuçları Tablo12' de görülmektedir.

Tablo 12

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonuçları

Öğrenim Durumu	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
İlkokul	35	45.06	4	4.736	.316
Ortaokul	7	42.93			
Lise	19	32.68			
Üniversite	17	40.71			
Lisansüstü	2	24.75			
Toplam	80				

Eğitime katılan farklı öğrenim durumundaki velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Kruskal-Wallis H testinin sonucuna göre (Tablo 12), eğitime katılan velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($\chi^2=4.736$,

$p > 0.05$). Buna göre verilen eğitimin, velilerin öğrenim durumlarına göre araştırmaya konu olan siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde bir farklılığa yol açmadığı söylenebilir.

4.1.3. Eğitimin çalışma durumuna göre velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerine etkisine ait bulgular. Araştırma kapsamında verilen eğitimin çalışma durumuna göre velilerin duyarlılık düzeylerine etkisinin incelenmesi için gerekli istatistiksel yöntemin belirlenmesi amacıyla K-S normallik testi yapılmıştır. Tablo 13’ te görüldüğü gibi, çalışma durumu gruplarının fark (öntest-sontest) puanlarının p değerleri 0.05’den küçük olduğu için verilerin normal dağılım göstermediği söylenebilir.

Tablo 13

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının çalışma durumu değişkenine göre normallik testi sonuçları

	İstatistik	Kolmogrov-Smirnov	
		N	p
Çalışan	.300	22	.000
Çalışmayan	.240	58	.000

Verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı analizler non parametrik testlerden Mann-Whitney U testi kullanılarak yapılmıştır. Mann-Whitney U testi kullanılarak yapılan analizlerin sonuçları Tablo14’ te görülmektedir.

Tablo 14

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının çalışma durumu değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Mann-Whitney U Testi sonuçları

Çalışma Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Çalışan	22	41.39	910.50	614	.791
Çalışmayan	58	40.16	2329.50		

Tablo 14’ te görüldüğü gibi çalışanların SZDÖ’ den elde ettikleri puanların sıra ortalaması 41.39, sıra toplamı ise 910.50 olarak hesaplanmıştır. Çalışmayanların puanlarının

sıra ortalaması 40.16, sıra toplamı 2329.50 olarak hesaplanmıştır. Eğitime katılan velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeyleri arasında farklı çalışma durumuna göre bir fark olup olmadığını ortaya koymak için yapılan Mann-Whitney U testinin sonucuna göre (Tablo14), velilerin çalışma durumuna göre siber zorbalık duyarlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($U= 614, z=-.216, p>0.05$). Buna göre verilen eğitimin, velilerin çalışma durumlarına göre araştırmaya konu olan siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde bir farklılığa yol açmadığı söylenebilir.

4.1.4. Eğitimin cinsiyete göre velilerin siber zorbalık duyarlılık

düzeylerine etkisine ait bulgular. Araştırma kapsamında verilen eğitimin cinsiyete göre velilerin duyarlılık düzeylerine etkisinin incelenmesi için gerekli istatistiksel yöntemin belirlenmesi amacıyla K-S normallik testi yapılmıştır. Tablo 15’ de görüldüğü gibi, cinsiyet gruplarının fark (öntest-sontest) puanlarından kadın grubunun p değeri ($p=.000$) 0.05’den küçük olduğu için normal dağılım koşulunu yerine getirmemektedir.

Tablo 15

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının cinsiyet değişkenine göre normallik testi sonuçları

Cinsiyet	Kolmogrov-Smirnov		
	İstatistik	N	p
Kadın	.215	72	.000
Erkek	.260	8	.118

Verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı analizler non parametrik testlerden Mann-Whitney U testi kullanılarak yapılmıştır. Mann-Whitney U testi kullanılarak yapılan analizlerin sonuçları Tablo 16’ da görülmektedir.

Tablo 16

SZDÖ öntest-sontest fark puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin Mann-Whitney U Testi sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kadın	72	41.72	3004.00	201.5	.147
Erkek	8	29.50	236.00		

Tablo 16’ da görüldüğü gibi, kadınların SZDÖ’ den elde ettikleri puanların sıra ortalaması 41.72 sıra toplamı 3004.00 olarak hesaplanmıştır. Erkek grubunda ise puanların sıra ortalaması 29,.50, sıra toplamı 236.00 olarak hesaplanmıştır. Mann-Whitney U testinin sonucuna göre (Tablo 16), eğitime katılan velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (U=201.5, z=-1.449, p>0.05). Buna göre verilen eğitimin, velilerin cinsiyetine göre araştırmaya konu olan siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde bir farklılığa yol açmadığı söylenebilir.

4.2. Velilerin Hazırlanmış Olan Eğitim Programına İlişkin Görüşlerine Ait

Bulgular

Eğitim değerlendirme anketi, veri toplama kısmında da belirtildiği üzere eğitim programının süresi, içeriği, yöntem, materyal ve genel değerlendirmeyi içeren beş ana bölümden oluşmaktadır. Aşağıdaki Tablo 17 ‘de değerlendirme anketinde bulunan soru sayılarının konulara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 17

Değerlendirme anketi soru sayılarının konulara göre dağılımı

Ana Temalar	Soru Sayısı
1.Program Süresi	1
2.Program İçeriği	3
3.Programda Kullanılan Yöntem	4
4.Programda Kullanılan Materyal	2
5.Genel Değerlendirme	2
Programın Etkileyici ve Eksik Yönleri	3
Toplam	15

Katılımcıların Siber Zorbalık Eğitimi Değerlendirme Anketi'ndeki sorulara verdikleri yanıtların Excel Programındaki hesaplamalar ile elde edilen frekans ve yüzde sonuçları aşağıdaki tablolarda sıra ile verilmiştir.

4.2.1. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programının süresine ilişkin

görüşlerine ait bulgular. Velilerin eğitim programının süresine ait görüşlerinin frekans ve yüzde hesaplamaları aşağıdaki tabloda (Tablo 18) gösterilmiştir.

Tablo 18

Velilerin programın süresine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri

Programın Süresi	f	%
Program Süresi Yeterliydi	69	86.25
Program Süresi Uzundu	1	1.25
Program Süresi Kısaydı	10	12.5

Katılımcıların programın süresine ait görüşlerine bakıldığında, velilerin % 86.25' i eğitim programının süresini yeterli bulmuş, % 1,25' i uzun bulmuş, % 12.5' ise sürenin daha uzun olabileceği görüşünde bulunmuştur. Bu verilerin ışığında yaklaşık 1,5 saat olarak ve katılımcıların dikkatlerinin dağılmasına olanak vermeyecek düzeyde tek oturum şeklinde revize edilen programın süresinin başarılı bir şekilde tasarlandığı söylenebilir. Bu bulgulardan yola çıkarak, katılımcıların eğitim esnasında sıkılmadığı hatta eğitimin süresinin biraz daha uzatılabileceği görüşünde de bulunarak eğitimden memnun ayrıldıkları sonucuna varılabilir.

4.2.2. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programının içeriğine ilişkin

görüşlerine ait bulgular. Velilerin eğitim programının içeriğine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri aşağıdaki tabloda (Tablo 19) görülmektedir.

Tablo 19

Velilerin programın içeriğine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri

Programın İçeriği	f	%
Anlatılanlar ilgimi çekti	76	95
Kısmen ilgimi çekti	4	5
Anlatılanları gereksiz buldum	0	0
Günlük hayatta kullanılabilir	72	90
Bazılarını kullanabilirim	5	6.25
Kullanılabilir bulmadım	3	3.75
Program faydalı oldu	78	97.5
Kısmen faydalı oldu	1	1.25
Program faydalı olmadı	1	1.25

Katılımcıların programın içeriğine ait görüşlerine bakıldığında, velilerin % 95' i eğitim programında anlatılanların ilgisini çektiğini, % 5' i anlatılanların kısmen ilgisini çektiğini belirtmiş öte yandan hiçbir katılımcı “anlatılanları gereksiz buldum” seçeneğini işaretlememiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak program içeriğinin katılımcıların ilgilerini çekecek şekilde tasarlandığı söylenebilir.

Katılımcıların % 90' ı eğitim programında anlatılanları günlük hayatta kullanılabilir bulmuş, % 6.25' i anlatılanların bazılarını günlük hayatta kullanabileceğini düşündüğünü belirtmiş, % 3.75' i ise anlatılanları kullanılabilir bulmamıştır. Bu % 3.75' lik kesim dışındaki bulgulardan yola çıkarak, siber zorbalığa karşı önlem ve müdahale yöntemleri içeren eğitim programının içeriğinin günlük hayatta kullanılabilir bir şekilde belirlendiği söylenebilir.

Katılımcıların % 97.5' i eğitim programında anlatılanları faydalı bulduğunu belirterek “iyi ki bu programa katıldım” seçeneğini işaretlemiştir. % 1.25' i anlatılardan kısmen

yararlanabildiğini belirtmiş, % 1.25'i ise programı faydalı bulmadığını bu yüzden çok fazla yararlanamadığını belirtmiştir.

4.2.3. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programının yöntemine ilişkin

görüşlerine ait bulgular. Velilerin eğitim programının yöntemine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri aşağıdaki tabloda (Tablo 20) görülmektedir.

Tablo 20

Velilerin programın yöntemine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri

Programın Yöntemi	f	%
Örnekler günlük hayatta karşılaşılabılır türden	77	96.25
Örneklerin bazıları ile günlük hayatta karşılaşılabılır	3	3.75
Örnekler günlük hayatta karşılaşılabılır türden değil	0	0
Soru ve tartışmalara yeteri kadar süre ayrıldı	75	93.75
Soru ve tartışmalara yeteri kadar süre ayrılmadı	5	6.25
Sorular yönetilmesi anlatılanları anlamama yardımcı oldu	79	98.75
Sorular konuların dağılmasına yol açtı	1	1.25
Örnekler konuları açıklayıcı nitelikteydi	80	100
Örnekler anlatılanlarla ilgili değildi	0	0

Katılımcıların programın yöntemine ait görüşlerine bakıldığında, katılımcıların % 96.25' i eğitim programında kullanılan örnekleri günlük hayatta karşılaşılabılır türden bulduğunu belirtmiş, % 3.75' i örneklerin bazıları günlük hayatta karşılaşılabılır bulmuştur. Hiçbir katılımcı eğitimde kullanılan örneklerin günlük hayattan bağımsız olduğunu belirtmemiştir. Katılımcılardan üçü bazı örnekleri günlük hayatta karşılaşılabılır bulmadığını belirtmiş olmakla beraber hangi örnekleri uygun bulmadıklarını ankette belirtilen boş yere yazmadıkları için hangi örneklerin uygun bulmadıkları tespit edilememiştir.

Katılımcıların % 93.75' i eğitim sırasında soru ve tartışmalara yeterince zaman ayrıldığını belirtmiş, % 6.25' i ise soru ve tartışmalara daha fazla zaman ayrılması gerektiğini belirtmiştir.

Katılımcıların % 98.75' i anlatım sırasında kendilerine sorular yöneltilmesinin konuların anlaşılmasına önemli katkı sağladığını belirtmiş, % 1.25' i ise eğitim sırasında yöneltilen soruların konuların dağılmasına yol açtığı görüşünde bulunmuştur.

Katılımcıların tümü (% 100) eğitim sırasında kullanılan örneklerin anlatılanları destekleyici nitelikte açık ve net olduğu görüşündedir. Bütün bu bulgulardan yola çıkarak yetişkin eğitimi kuramları dikkate alınarak eğitimde yer verilen yöntemlerin uygun bir biçimde belirlendiği söylenebilir.

4.2.4. Velilerin hazırlanmış olan eğitim programında kullanılan materyale ilişkin görüşlerine ait bulgular. Velilerin eğitim programının materyaline ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri Tablo 21' de görülmektedir.

Tablo 21

Velilerin programda kullanılan materyale ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri

Materyal	f	%
Kullanılan resimlerin hepsi anlaşılırdı	79	98.75
Bazı resimlerde anlatılmak istenen anlayamadım	1	1.25
Sunuyu kolaylıkla takip ettim	79	98.75
Konuyu takip etmekte zorlandım	1	1.25

Katılımcıların programda kullanılan materyale ait görüşlerine bakıldığında, % 98.75' i eğitim programı kapsamında hazırlanan sunuda kullanılan resimleri anlaşılır bulmuş, % 1.25' i ise bazı resimlerde anlatılmak istenenleri anlayamadığını belirtmiştir. Bu bulgulardan yola

çıkarak hazırlanan sunuda kullanılan görsellerin katılımcılar tarafından anlaşılır bulunduğu söylenebilir.

Katılımcıların % 98.75' i eğitim programı kapsamında hazırlanan sunuyu baştan sona rahat takip edebildiğini belirtmiş, % 1.25' i ise konuları takip etmekte zorlandığını belirtmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak eğitim programı kapsamında hazırlanan materyaldeki konuların birbiri ile bağlantılı ve konu bütünlüğü içerisinde başarılı bir şekilde tasarlandığı sonucuna varılabilir.

4.2.5. Velilerin eğitim programının genel değerlendirilmesine ait görüşlerine dair bulgular. Velilerin eğitim programının genel değerlendirmesine dair görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri Tablo 22' de görülmektedir.

Tablo 22

Velilerin programın genel değerlendirilmesine ait görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri

Genel Değerlendirme	f	%
Program çok faydalı oldu	73	91.25
Program biraz faydalı oldu	7	8.75
Programı faydalı bulmadım	0	0
Programı çevremdekilere mutlaka öneririm	80	100
Programı önereceğimi sanmıyorum	0	0

Katılımcıların programın değerlendirmesini içeren görüşlerine bakıldığında, % 91.25' i eğitim programını çok faydalı bulduğunu, % 8.75' i ise biraz faydalı bulduğunu belirtmiştir. Programı faydasız bulduğunu belirten katılımcı bulunmamaktadır. Bu bulgulardan yola çıkarak öğrenci velilerinin siber zorbalık farkındalık düzeylerine katkı sağlamak amacıyla hazırlanan eğitim programının belirlediği hedeflerine ulaştığı söylenebilir.

Katılımcıların tümü (%100) eğitim programını çevresindekilere mutlaka önereceğini belirtmiştir.

Ankette yer alan açık uçlu sorularda katılımcılara eğitimde en çok etkilendikleri iki konuyu, eksikliğini hissettikleri iki konuyu ve ilave etmek istedikleri görüş ve önerileri sorulmuştur. Eğitime katılan 80 katılımcıdan sadece 50' si etkilendikleri konuları belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşleri Tablo 23' te görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, katılımcılar tarafından farklı konular ifade edilse de hemen hemen tüm eğitim içeriğine etkilendiklerini ifade ettikleri konular arasında yer vermişlerdir. En fazla katılımcı (n= 22, % 44) çocukların internet ortamında sergileyebilecekleri hatalı davranışları içeren sosyal deney videosundan etkilendiklerini belirtmiştir. Gerçek hayatın içinden kesitlere yer verilmesi yetişkin eğitiminde önemli olmaktadır. Elde edilen bu bulgu, bu tespiti desteklemektedir. Bu bulgu aynı zamanda eğitimin tasarımında hedef kitleye uygunluğun dikkate alındığını da göstermektedir.

İkinci sırada çocukların internette karşılaşılabilecekleri tehlikeler (n=17, % 34) etkilenen konu olarak ifade edilmiştir. İzlenen videonun içeriği de dikkate alındığında, velilerin eğitim sırasında en çok çocuklarının güvenliği ile ilgili konulardan etkilendikleri söylenebilir. Bazı veliler (n= 3, % 6) çevrimiçi oyunlardaki tehlikeleri de etkilendikleri konular arasında belirtmişlerdir. Yine siber zorbalık ve sonuçları (n= 17, % 34), siber mağduriyet (n=3, % 6) gibi konu başlıkları da etkilenilen konular arasında yer almaktadır. Eğitimde etkilenilen diğer bir konu başlığı ise ailelere önerilerdir (n= 15, % 30). Katılımcılardan bazıları etkilenilen konular dışında eğitimde izlenen yöntemlere ilişkin de görüş bildirerek, eğitmenin kendi yaşamından verdiği örnekleri (n= 3, % 6) ve kullanılan örnek olaylardan (n= 4, % 8) etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum eğitim sırasında kullanılan yöntemlerin hedef kitleye uygunluğuna işaret etmektedir. Bu bulgulardan yola

çıkarak velilerin eğitimde kullanılan yetişkin eğitimi yöntem ve tekniklerinden etkilendikleri söylenebilir.

Programın değerlendirmesini içeren açık uçlu soruların analizi ise, yöntem kısmında da belirtildiği üzere frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılarak yapılmıştır. Açık uçlu sorularda katılımcılara eğitimde en çok etkilendikleri iki konuyu, eksikliğini hissettikleri iki konuyu ve ilave etmek istedikleri görüş ve önerileri sorulmuştur. Excel programı yardımıyla hesaplanan yüzde ve frekans değerleri aşağıdaki tabloya (Tablo 23) aktarılmıştır. 80 katılımcının 50' si etkilendikleri konuları belirtmiştir. Programda eksikliği hissedilen iki konunun belirtilmesi kısmına hiçbir katılımcı görüş bildirmemiştir.

Tablo 23

Velilerin en çok etkilendikleri konuların dağılımını gösteren frekans ve yüzde değerleri

Konular	f	%
Çocukların internet ortamında sergileyebilecekleri hatalı davranışları içeren sosyal deney videosu	22	44
Çocukların İnternette karşılaşılabileceği tehlikeler	17	34
Siber Zorbalık ve Sonuçları	17	34
Ailelere Öneriler	15	30
➤ Güvenli İnternet Kullanımının Önemi	3	6
➤ Eğitmenin Kendinden Örnekler vermesi	3	6
Örnek Olaylar Kullanımı	4	8
Oyunlardaki tehlikeler	3	6
Siber Mağduriyet	3	6

Kurt (2000)' a göre yetişkin eğitiminde birçok teknik kullanılmasına rağmen en çok kullanılan teknikler anlatım(takrir), tartışma, gösteri (demonstrasyon), rol oynama, örnek olay, gözlem ve beyin fırtınası olarak sıralanmaktadır (Kurt,2000). Yetişkin eğitim teknikleri kullanılarak hazırlanan programda örnek olay tekniği kapsamında kullanılan sosyal bir deney olan video (“Çocuklarınız İnternette Ne Kadar Güvende”), katılımcıların en çok etkilendikleri konuların başında gelmektedir.

Bir katılımcı örnek olay videolarının ve senaryoların kullanımının veliler açısından faydalı olduğunu aşağıdaki gibi belirtmiştir:

“Senaryoların olması velilerin düşündürülmesi açısından faydalı, videoların kullanımı”

Yine katılımcıların % 21.25' i etkilenilen konu sırasında ikinci sırada siber zorbalık ve sonuçlarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan 26' sı anketin görüş ve öneriler kısmını doldurarak görüşlerini belirtmişlerdir. Tablo 24' de görüş ve önerilerin konulara ayrılarak frekans ve yüzde değerleri verilmiştir.

Tablo 24

Velilerin programa ait görüş ve önerilerinin frekans ve yüzde değerleri

Görüş ve Öneriler	f	%
Çocuklara da anlatılmalı	8	30.7
Konular önemliydi hepsinden etkilendim, faydalı buldum	6	23.07
Eğitimler devam etmeli	6	23.07
Konular yeterince açıldı, anlaşıldı	5	19.23
Öğretmenlerde eğitilmeli	1	3.84

Eğitime ilişkin görüşler eğitim sırasında ele alınan konular ve konuların ele alınışına ilişkin olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Eğitime katılan 6 katılımcı (% 23.07) eğitimde ele alınan konuların hepsinin önemli olduğunu, etkilendiklerini, faydalı bulduklarını

ve memnuniyetlerini belirten ifadelerde bulunmuşlardır. Diğer 5 katılımcı (% 19.23) ise, eğitimde konuların velilerin düzeyine uygun biçimde açık ve anlaşılır şekilde anlatıldığını belirtmişlerdir. Katılımcı görüş ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

K73: "Bilmediğim o kadar çok şeyler vardı ki bu seminerlerde çok şey öğrendim, teşekkür ederim."

K4: "Eğitimde anlatılan konular günlük hayatla uyumlu olduğu için çok faydalıydı. Örnekler yerindeydi. Eğitimlerin devamlı olmasını dilerim."

Eğitime ilişkin öneriler, eğitimlerin devam etmesi ve eğitimlerin öğrenci ve öğretmenlere de verilmesi gerektiğine yönelik olmak üzere iki başlık altında ifade edilmiştir. Katılımcılardan 6'sı (% 23.07) bu tür eğitimlerin devam etmesini, katılımcılardan 8'i (% 30.70) çocuklara da internette karşılaşılabilecek tehlikelerin anlatılmasını istediğini, 1 katılımcı (% 3.84) ise öğretmenlere de verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcı görüş ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

K23: "Süre uzatılarak neler yapılabileceği daha ayrıntılı anlatılabilir".

K34: "Teşekkür ediyorum, başka ailelerinde bilinçlenmesi için devamını diliyorum."

K52: "Daha çok eğitimler olabilir, çocuklara da bir sunumla anlatılabilir".

5. BÖLÜM

Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde, araştırmanın bulguları alanyazın ışığında tartışılmış ve araştırmanın sonuçlarından hareketle geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

5.1. Tartışma

Bu çalışmada hazırlanan Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi' nin etkisi iki yolla belirlenmeye çalışılmıştır. Birincisinde, zayıf deneysel modellerden, tek grup öntest-sontest model kullanılmıştır. Siber zorbalık farkındalık eğitiminin velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerine etkisini inceleyen araştırma bulguları, siber zorbalık farkındalık eğitiminin araştırmaya katılan veliler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmada aldıkları eğitim sonunda velilerin siber zorbalık duyarlılık düzeylerinde yaş, öğrenim durumu, çalışma durumu ve cinsiyete göre bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, veliler için hazırlanan siber zorbalık farkındalık eğitim programının birçok farklı yaş grubundaki, farklı öğrenim düzeyine sahip kadın ya da erkek çalışan ya da çalışmayan birçok farklı gruba uygulanabileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi' nin etkisini belirlemek üzere ikinci olarak velilerin eğitime ilişkin görüşlerine başvurulmuştur.

Velilerin eğitim programına dair görüşlerine ait anket sonuçlarına bakıldığında, velilerin çoğunluğu eğitim süresini yeterli bulmuş, bir kısmı ise eğitimi faydalı buldukları için eğitim süresinin daha da uzun olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Velilerin neredeyse tamamı eğitimin içeriğini ilgi çekici bulmuş ve anlatılanların günlük hayatta kullanılabilir olduğunu belirtmiş, büyük çoğunluğu eğitim sırasında kullanılan öğretim materyalinin ve öğretim tekniklerinin konunun anlaşılmasına olumlu katkı sağladığını belirtmişlerdir. Velilerin büyük çoğunluğu ise eğitim programının kendisi için çok faydalı olduğunu, eğitime

katılmaktan memnuniyet duyduğunu belirtmiş olmakla birlikte tamamı programı çevresindekilere mutlaka önereceğini söylemiştir.

Siber zorbalık değerlendirme anketinde velilerden eğitimde en çok etkilendikleri konuları yazmaları istendiğinde velilerin ilk olarak yazdıkları konu, izletilen örnek videoda yaşananlardır. İkinci olarak yazılan konu ise çocukların internette karşılaşabileceği tehlikelerden biri olan siber zorbalıktır. Siber zorbalığın ve sonuçlarının etkilenen konular arasında ön sıralarda olması verilen eğitimin velilerin siber zorbalık konusunda farkındalık kazanmasına katkı sağladığını destekler niteliktedir.

Siber zorbalık farkındalık eğitimi değerlendirme anketinde velilerin eğitimle ilgili görüş ve önerilerde bulunduğu bölümde görüş bildiren velilerin bir kısmı velilere yönelik geliştirilen eğitimi faydalı bulduklarını ve eğitimlerin devamlı olmasını istediklerini belirtmişlerdir.

Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi'nin değerlendirme kısmı Otakan' ın (2008) da vurguladığı gibi programın revize edilmesi için önem taşımaktadır. Programın değerlendirilmesi amacıyla kullanılan değerlendirme anketi katılımcıların programın süresine, kullanılan materyale, yöntem ve tekniklerine ait görüşlerini içermektedir. Programın yaygınlaştırılması ya da farklı gruplara uygulanmasındaki revize çalışmalarında anket bulguları göz önüne alındığında değerlendirme anketinin ileride yapılacak araştırmalara ışık tutacak nitelikte olduğu söylenebilir.

Kurt (2000), yetişkin eğitimi programlarının düzenlenmesinde yetişkinlerin ilgi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, program amaçlarının (hedeflerin) belirlenmesi, iş tasarımının yapılması, kullanılacak kaynak ve personelin tespiti, amaca uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesinin öneminden bahsetmektedir. Bu önemden hareketle geliştirilen eğitim programında yetişkin eğitim yöntem ve teknikleri kullanılarak günlük yaşamdan alıntılardan bahsedilmiş ve örnek olaylar senaryolar kullanılmıştır. Velilerin eğitim programında en çok

etkilendiği iki konuyu ve eksikliğini hissettikleri iki konuyu belirtmelerinin istendiği bölümde ise görüş bildiren velilerin çoğunluğu eğitimde kullanılan yaşanmış olayları içeren videolardan etkilendiklerini belirtmişlerdir. Yine eğitimde senaryoların ve örnek olayların kullanımını etkilenilen konular arasında bulunmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak velilerin farkındalık kazanmasında yetişkin eğitim yöntem ve teknikleri arasında olan gerçek yaşamdan kesitlerin, örnek olayların sunulmasının, senaryoların kullanımının doğru olduğu, farkındalık kazanmalarına olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir.

Literatürde sadece ebeveynlere yönelik siber zorbalık konusunda farkındalık kazandırmayı amaçlayan bir eğitim programına rastlanamamıştır, bu yüzden eğitim programının değerlendirilmesine ait sonuçların doğrudan karşılaştırılacağı bir araştırma bulunmamaktadır. Yapılan çalışma kendi içerisinde, değerlendirme anketindeki veli görüşleri ve siber zorbalık duyarlılık ölçeği öntest-sontest sonuçlarına göre değerlendirildiğinde, velilere yönelik hazırlanan temel amacı velilere farkındalık kazandırmak olan “Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi” nin gerek bilgilendirme aşamasıyla gerekse sunduğu önerilerle velilerin farkındalık kazanmasına istenilen ve beklenen katkıyı sağladığı görülmektedir.

5.2. Öneriler

Araştırmacı tarafından geliştirilen velilere yönelik hazırlanan siber zorbalık farkındalık eğitimi araştırmanın daha önceki deneme sonuçlarından yola çıkarak tek oturumda bitirilmiştir. Eğitim sonunda eğitime katılan velilerin neredeyse tamamı eğitimin içeriğinden ve süresinden memnun kaldıkları belirtmiştir. Velilerin eğitime katılımının istenilen düzeyde sağlanmamasının nedeni olarak okullarda yapılan seminerlerdeki konuların ilgilerini çekmediği ve kendileri için faydalı olmadığını düşündükleri için okullar tarafından duyurusu yapılan seminerlere katılmak konusunda gönüllü olmadıkları düşünülmektedir. Okullarda eğitim seminerinin duyurusu yapılırken sadece seminerin konusu ve zamanı belirtilirken iki okulda yapılan duyuru da seminerin öneminden, ücretsiz oluşundan da bahsedilmiştir bu da

katılımcıların ilgisini çekmiş ve bu iki okulda katılım en yüksek sayıda olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere yapılan seminerlerin velilerin ilgisini çekecek, dikkatlerinin dağılmasını önleyecek şekilde yetişkin eğitimi (androgoji) bilgisi dahilinde motivasyonlarını sağlayacak ve yüksek tutacak kuramlar kullanılarak tasarlanması gerekmektedir. Eğitime katılımın artması adına verilecek eğitimin öneminden bahsedilmeli, velilerin dikkatini çekecek seviyede davetlerin yapılması gerekmektedir. Böylelikle veliler yapılan eğitime ihtiyaç duyduklarının farkında yaptırılmalıdır. Yapılacak olan eğitimin duyurusunda mahalle muhtarlıkları, belediyelerin kursları, mahalle ya da site yönetimleri tarafından kurulan WhatsApp iletişim ağı kullanılarak eğitimin duyurusu kolaylaştırılabilir.

Literatürde de siber zorbalığı önleme konusunda yapılan birçok araştırmanın ortak kanısı velilerin siber zorbalık konusunda bilgilendirilmesi yönündedir. Eğitim sonundaki duyarlılık ölçeği sonuçlarına bakıldığında eğitim öncesi ve sonrasındaki duyarlılık puanlarındaki sönest lehine olan farklılık yapılan eğitimin başarısını ortaya koymaktadır. Velilere yönelik hazırlanan eğitimin başarılı bir şekilde farkındalık kazanmaya katkı sağlaması velilerin bu konudaki eğitimlere hem ihtiyaç duyduklarını hem de bu tür güncel konuları içeren eğitimlerden faydalandıklarını göstermektedir. Bu nedenle velilere yönelik siber zorbalık hakkında önlem ve müdahale yöntemleri içeren farkındalık kazandırmayı amaçlayan eğitim programlarının sayısı artırılmalıdır.

Velilerin eğitimde en çok etkilendikleri konular arasında ilk sırada yer alan çocukların internette karşılaşılabileceği tehlikeleri içeren örnek videodur. Yine aynı şekilde eğitimdeki sunu içerisinde görsellerle desteklenerek anlatılan çocukların internet ortamında güvende olmadığına vurgu yapılan konu etkilenilen konu başlıkları arasında ikinci sıradadır. Ailelere neler yapabilecekleri konusunda önerilerin bulunduğu bölümde yine veliler tarafından ilgi görmüştür. Bu da velilerin güvenlik konusunda endişe duyduklarını bu bağlamda ailelerin neler yapabileceği kısmına odaklandıkları söylenebilir. Bundan sonra velilere yönelik

yapılacak siber zorbalık konusunda gerek önleme gerekse müdahale eğitimleri velilerin çocuklarının internette neler yapabileceklerinin farkına varmalarını sağlayacak ve gerek sosyal, gerekse psikolojik gerekse yasal anlamda uygun müdahale yöntemlerini içerek şekilde tasarlanmasının bilgilendirme çalışmalarına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan çalışma Bursa’ da ki dört okul ile sınırlı kalmıştır, bu çalışma diğer okullarda da uygulanarak eğitimin yaygınlaşması sağlanabilir. Belediyelerin hazırladığı kurslardaki halihazırda bulunan kişilere de kurs ders saatinin içerisinde yaklaşık iki ders saatini içerecek şekilde bu eğitim programı uygulanabilir böylelikle hem daha büyük kitlelerin farkındalık kazanması sağlanmış olur hem de konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kişilerin ek zaman ayırmasına gerek kalmadan bilgilencmeleri sağlanmış olur.

Bu araştırmanın çalışma grubu çocukları belirtilen okullarda öğrenim gören yaşları 21-50 arasında olan velilerden oluşmaktadır. Hazırlanan eğitim programı yetişkin eğitimi yöntem ve tekniklerinden faydalanarak hazırlanmıştır. Bu yüzden bu eğitim programı daha büyük yaşlardaki yetişkinlere de uygulanabilir. Bu yetişkinler bu eğitimden faydalanarak öğrendiklerini torunlarına ya da çevresindekilere aktarabilirler.

Velilerin ilave görüş olarak bildirdikleri görüşlerin başında siber zorbalık eğitiminde anlatılanların çocuklara da anlatılması gerekliliğidir. Okul rehber öğretmenleri konu uzmanlarıyla iş birliği yaparak siber zorbalık konusunda farkındalık eğitimlerini organize edebilirler. Çocuklara yönelik hazırlanacak eğitim programları da yine onların yaş seviyelerine uygun pedagojik bilgiler dahilinde, gerçek yaşamdan kesitler içerecek şekilde tasarlanmalıdır.

Kaynakça

- Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-122.
- Akca, E. B., Sayımer, İ., Salı, J. B., & Başak, B. E. (2014). Okulda siber zorbalığın nedenleri, türleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin önleyici çalışmalarındaki yeri. *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 17-30.
- Akca, E.B., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara Örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10), 71-86.
- Aksaray, P. D. S. (2011). Siber zorbalık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 405-432.
- Aktaş-Arnas, Y. (2005). 3-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin interaktif iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(4), 59-66.
- Aktepe, E. (2013). Ergenlerde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet. *Yeni Symposium*, 51(1),31-36.
- Aktan, E., & Çakmak, V. (2015). Halkla ilişkiler öğrencilerinin sosyal medyadaki siber zorbalık duyarlılıklarını ölçmeye ilişkin bir araştırma (A research related to the calculation of sensitivity for cyber bullying in social media among the students of public relations). *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(2),159-176.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (34),167-184.
- Arıcak, O. T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*, 6, 10–11.

- Arıçak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Ciplak, S., Yılmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & behavior*, 11(3), 253-261.
- Aslan, A., & Doğan, B. Ö. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak "Potins" örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 95-119.
- Astor, R. A., Meyer, H. A., Benbenishty, R., Marachi, R., & Rosemond, M. (2005). School safety interventions: best practices and programs. *Children ve Schools*, 27(1),17–32.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2011). *Exploring the Teachers' Cyber Bullying Perception in terms of Various Variables*. International Online Journal of Educational Sciences, 3(2), 619-640.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 2-13.
- Balcı, F., Çelik, N., & Kara, H. B. (2012). Türk Polis Eğitiminde Teoriden Pratiğe Geçiş: Uygulamalı Durum Eğitimi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14(3),1-25.
- Bauman, S. (2007). Cyberbullying: A virtual menace, *National Coalition Against Bullying National Conference*, 2-4.
- Bayar, Y., & Uçanok, Z. (2012). Okul Sosyal İklimi ile Geleneksel ve Sanal Zorbalık Arasındaki İlişkiler: Genellenmiş Akran Algısının Aracı Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70), 101.
- Belsey, B. (2001). *Cyberbullying*. 19.07.2019 tarihinde <http://www.billbelsey.com/?cat=13>' dan alınmıştır.
- Belsey, B. (2007). Cyberbullying: A real and growing threat. *ATA Magazine*, 88 (1), 14–21.
- Belsey, B. (2008). *Cyberbullying*. 20.07.2019 tarihinde <http://www.cyber-bullying.org>' dan alınmıştır.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of educational computing research*, 32(3), 265.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu[BTK].(2011). 01.06.2019 tarihinde

<https://www.guvenliweb.org.tr/blog-detay/dunyada-ve-turkiyede-guvenli-internet-merkezleri>'den alınmıştır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu[BTK].(2017). Siber Zorba Olma! Farkına Var.

GüvenliWeb. 06.08.2019 tarihinde <https://www.guvenliweb.org.tr/galeri-detay/siber-zorba-olma-farkina-var>' dan alınmıştır.

Bingöl, N., & Tanrıku, T. (2014). Siber Zorba ve Mağdur Olma İle Algılanan Sosyal Destek

Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli*

Sosyal Bilimler Dergisi, (43). <https://dergipark.org.tr/download/article-file/382837>.

Burnukara, P., & Uçanok, Z. (2012). Okul Ortamı ve Sanal Ortamda Meydana Gelen

Akran Zorbalığı Ne Ölçüde Örtüşüyor?. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(69), 81.

BullyingNoWay. (n.d.). *Bullying.No Way*. 10.07.2019 tarihinde

<https://bullyingnoway.gov.au/SiteInformation/Pages/About-us.aspx>' dan erişildi.

Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2016). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara:

Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün Ö.E., Karadeniz, Ş., &Demirel, F. (2017). *Bilimsel*

Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi

Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise?. *Journal of*

Psychologists and Counsellors in Schools, 15(1), 68-76.

Can, A. (2017). *Spss İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem

Akademi.

Ceop. (2017). *Child Exploitation and Online Protection command*. 06.08.2019 tarihinde

<https://www.ceop.police.uk/Safety-Centre/Terms-and-conditions/>' dan erişildi.

- Cho, Y. K., & Yoo, J. W. (2017). Cyberbullying, internet and SNS usage types, and perceived social support: a comparison of different age groups. *Information, Communication & Society*, 20(10), 1464-1481.
- Cipani, E. (2005). The Olweus bullying prevention program: A proven school-based program to reduce bullying. *The Brown University Child and Adolescent Behaviour Letter*, 21(4), 1-5
- Cresswell, J.W.(2017). *Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches [Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları]*.(Çev. Ed. Demir, S.B.). Ankara: Eğiten Kitap .
- Çelik, S., Atak, H., & Erguzen, A. (2012). The Effect of Personality on Cyberbullying among University Students in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- Çelik, T., & Tekin, Y. (2015). Sosyal medyanın bireyler üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin bir örnek: Siber zorbalık. *International Journal of Social Science*, 36, 343-355.
- Demirel, Ö. (2015). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dikmen, M., & Çağlar, A. (2017). Öğretmen adaylarının bilgisayar kullanımına ilişkin öz-yeterlik algısı ile siber zorbalık duyarlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 261-277.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9(3), 1291-1325.
- Dilmaç, B.,& Aydoğan, D. (2010). Values as a Predictor of Cyber Bullying Among Secondary School Students. *The International Journal of Social Science* 5(3),185-89. Marietta Library Database.

- Ekşi, F., & Ümmet, D. (2013). Bir Kişilerarası İletişim Problemi Olarak İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık: Psikolojik Danışma Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Values Education*, 11(25),91-115.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27),31-42.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Eroğlu, Y., & Peker, A. (2011). Aileden ve arkadaştan algılanan sosyal destek ve siber mağduriyet: Yapısal eşitlik modeliyle bir inceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 27(1), 20,1-15.
- EU Kids Online III [Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi] (2010). *Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi final raporu*.15.08.2019 tarihinde <http://eukidsonline.metu.edu.tr/> dan alınmıştır.
- FamilyLives.(2011).*BullyingUK*. 10.07.2019 tarihinde https://www.familylives.org.uk/about/our-vision-and-mission/?_ga=2.177894821.1015557990.1565045669-1647742140.1551347279' dan erişildi.
- Faucher, C., Jackson, M., & Cassidy, W. (2014). Cyberbullying among university students: Gendered experiences, impacts, and perspectives. *Education Research International*, 2014. doi:10.1155/2014/698545.
- Gezgin, D. M., & Çuhadar, C. (2012). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-104.

- Goode, J.W.,& Hatt, P.K.(2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları*. (Çev. R.Y. Keleş). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.((Eserin orijinali 1973de yayımlanmıştır).
- Gratt, J .I. (2017). eSafetyCommissioner. 10.07.2019 tarihinde <https://www.esafety.gov.au/about-the-office/role-of-the-office/> den erişildi.
- Green, S.B.,& Salkind, N.J.(2005).*Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data(4th Edition)*. New Jersey: Pearson.
- Gökkaya, Z. (2014). Yetişkin Eğitiminde Yeni Bir Yaklaşım: Oyunlaştırma. *HAYEF: Journal of Education, 11(1)*, 71-84.
- Hackett, L.(2007). *Ditch The Label*. 02.06.2019 tarihinde <https://www.ditchthelabel.org/history/> den erişildi.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying (2nd edition)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2011). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Düzeylerinin Okul Türü ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Journal of Educational Sciences & Practices, 10(20)*,139-159.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2013). Rehber öğretmenlerin sanal zorbalık farkındalık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(28-3)*, 195-205.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2014). Orta öğretim öğrencilerin psikolojik belirtilere göre sanal zorba ve sanal mağdur düzeylerinin yordanması. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying, 1(2)*, 21-36.
- İnternet Dairesi Başkanlığı. (2009). *2009 Yılı Faaliyet Raporu*. 10.03.2019 tarihinde <http://bidb.klu.edu.tr/Sayfalar/347-internet-dairesi-baskanligi-2009-yili-faaileyet-raporu.klu>'dan alınmıştır.

- İnselöz, N. T., & Uçanok, Z. (2013). Ergenlerde Sanal Zorbalık: Nedenler, Duygular ve Baş Etme Yollarının Niteliksel Analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 20.
- Kalaycı, Ş.(Ed.) (2008). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayınları.
- Karagöz, Y. (2017). *Spss ve Amos Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Yayınları
- Karakış, H., Karamete, A., & Okcu, A. (2016). The Effects of a Computer-Assisted Teaching Material, Designed According to the ASSURE Instructional Design and the ARCS Model of Motivation, on Students' Achievement Levels in a Mathematics Lesson and Their Resulting Attitudes. *European Journal of Contemporary Education*, 15(1), 105-113.
- Kaşıkcı, D. N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E., & Ogan, C. (2014). Türkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 230-243.
<http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1867/645>'dan alınmıştır.
- Kavuk, M. (2016). *Ortaokul ve liselerin siber zorbalık farkındalık profillerinin oluşturulması ve okul paydaşlarına yönelik siber zorbalık farkındalık eğitimi etkililiğinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kavuk, M., & Keser, H. (2016). İlköğretim okullarında siber zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 520-535.
- Keller, J. M. (2009). *Motivational design for learning and performance: The ARCS model approach*. Springer Science & Business Media.
- Kemp, S. (2018). Digital in 2018: World's Internet Users Pass The 4 Billion Mark.

Wearesocial. 01.06.2019 tarihinde <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018/> dan alınmıştır.

Kılıç, E.(1981). *Halk Eğitiminde Kuram ve Uygulama*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Knowles, M. (1977). *The Adult Education Movement in the United States (Revised Edition)*. Malabar, FL: Krieger

Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve üniversite öğrencilerinde akran zorbalığı ve sanal zorbalık* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Kocatürk, M. (2017). Siber zorbalık konusunda yapılan tez çalışmalarının metodolojik değerlendirmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 266-271.

Koç, M., Horzum, M. B., Ayas, T., Aydın, F., Özbay, A., & Uğur, E. (2016). Sanal Zorbalıkla Baş Etme Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education*, 6(3), 116-128.

Korkmaz, K. (2018). *Bilişsel Davranışçı Temelli Siber Zorbalık Önleme Programının Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 22-30.

Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological bulletin*, 140(4), 1073.

Kurt.İ.(2000). *Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Lam,S., & Zhao,D. (2011). *End to Cyber Bullying*. 03.06.2019 tarihinde <https://www.endcyberbullying.org/about-us/> den erişilmiştir.

- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791.
- Lindeman E. C., (1969). *Halk Eğitiminin Anlamı*. (Çev. Celal Şentürk) Ankara: Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları (Orijinal Eserin Yayını, 1926).
- Martin, A. (2001). The student motivation scale: A tool for measuring and enhancing motivation. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 11, 1-20.
- Martínez-Monteağudo, M. C., Delgado, B., Inglés, C. J., & García-Fernández, J. M. (2019). Cyberbullying in the university setting. Relationship with family environment and emotional intelligence. *Computers in Human Behavior*, 91, 220-225.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*, 45(4), 323-348.
- Meadows, B., Bergal, J., Helling, S., Odell, J., Piligian, E., Howard, C., ... & Hochberg, L. (2005). The web: The bully's new playground. *People*, 63(10), 152-156.
- Metin, K. E. (2017). Ortaokul Öğretmenlerinin Siber Zorbalık Yaşama Düzeyleri ve Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Stratejileri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 33-49.
- Nedim-Bal, P.& Kahraman, S., (2015). The effect of cyber bullying sensibility improvement group training program on gifted students. *Journal of Gifted Education Research*, 3(2), 48-57.
- Okçabol, R. (1994). *Halk eğitimi: (yetişkin eğitimi)*. İstanbul: Der Yayınları
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford, UK, and Cambridge, MA, USA: Blackwell Publishers.

- Olweus, D. (1994). *Bullying at school (long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program)*. Huesmann L. R. (Ed), *Aggressive Behavior Current Perspectives*. Boston: Springer.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European journal of psychology of education*, 12(4), 495.
- Otaran, N. (Ed.).(2008). *Yetişkin Eğitimi Kılavuzu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, S. (2015). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyetin, anne-baba ve akran ilişkilerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, F. (2017). Bir Hukukçu Gözüyle Siber Zorbalık Kavramı. *Hukuki Haber*. 05.08.2019 tarihinde <https://www.hukukihaber.net/makale/bir-hukukcu-gozuyle-siber-zorbalik-kavrami-h87753.html>’ den alınmıştır.
- Özer, G. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yaşama düzeyleri ile siber zorbalığın öğrenciler üzerindeki etkileri ve öğrencilerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Peker, A. (2013). *İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
- Peker, A. (2015). Analyzing the risk factors predicting the cyberbullying status of secondary school students. *Eğitim Ve Bilim*, 40(181).
- Peker, A., & Eroğlu, Y. (2015). Ergenlerde Algılanan Sosyal Destek ve Siber Zorbalığa Eğilim Arasındaki İlişkiler: Arkadaştan ve Öğretmenden Algılanan Sosyal Desteğin Aracı Rolü. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages*,

Literature and History of Turkish or Turkic, 10(3), 759-778.

Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental psychology*, 43(3), 564.

Reigeluth, C. M. (1983). *Instructional design theories and models: An overview of their current status*. Routledge.

Robinson, E. (2012). *Parental involvement in preventing and responding to cyberbullying*. Australian Institute of Family Studies, 4, Child Family Community Australia (CFCA).

Schultz, R. B. (2012). A Critical Examination of the Teaching Methodologies Pertaining to Distance Learning in Geographic Education: Andragogy in an Adult Online Certificate Program. *Review of International Geographical Education Online*, 2(1), 45-60.

Semerci, A. (2017). Investigating the effects of personality traits on cyberbullying. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 7(2), 211.

Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Shariff, S. (2008). *Cyber-Bullying, Issues And Solutions For The School, The Classroom and The Home*. Routledge.

Shariff, S., & Gouin, R. (2005). Cyber-dilemmas: Gendered hierarchies, free expression and cyber-safety in schools. In *Oxford Internet Institute conference at Oxford University, Oxford, UK. Retrieved November (Vol. 20, No. 2007,147-154)*.

Sivilalan.(b.t). *Sivilalan*. 01.06.2019 tarihinde <https://sivilalan.com/hakkimizda>' dan erişildi.

Siviltoplum. (b.t). *Siviltoplum*. 01.06.2019 tarihinde

<https://siviltoplum.la/sosyal-medya-araclari-siber-zorbalik-ve-iletisim-guvenligi-atolyesi/> 'den erişildi.

Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian journal of psychology*, 49(2), 147-154.

Snyder, M. M. (2009). Instructional-design theory to guide the creation of online learning communities for adults. *TechTrends*, 53(1), 48-56.

Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., ... & Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of general psychiatry*, 67(7), 720-728.

StopBullying.(n.d.). *StopBullying*. 01.06.2019 tarihinde

<https://www.stopbullying.gov/about-us/index.html> ' dan erişildi.

Şahin, M., & Akbaba, S.(2017).*Okulda ve Sanal Ortamda Zorbalık ve Empati*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Şeker, H.(Ed.)(2014). Eğitimde Program Geliştirme: Kavramlar Yaklaşımlar. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şimşek, A. (2009). *Öğretim tasarımı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Tamer, N. (2014). *Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları ve buna yönelik teknolojik zorbalık farkındalığı eğitimi: pilot uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Tamer, N., & Vatanartıran, S. (2014). Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 1(2), 1-20.

Tanrıkulu, T. (2013). *Siber zorbalıkla ilgili değişkenlerin incelenmesi ve gerçeklik terapisi*

- yönelimli bir müdahale programının siber zorbaca davranışlar üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tanrikulu, T., Kınay, H., & Arıca, O. T. (2013). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.
- ThinkUKnow.(n.d.). *ThinkUKnow*. 05.08.2019 tarihinde <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/who-we-are/our-mission>'dan erişildi.
- Topcu-Uzer, Ç., & Tanrikulu, İ. (2017). Siber Zorbalığı Önleme ve Müdahale Programları: Ulusal Bir Alanyazın Taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1-17.
- Toprak, Y. (2018). *Ortaokulda görev yapan öğretmenlerin siber zorbalık algılarının incelenmesi / Perception of teachers working at secondary schoolson cyberbullying and their encounter level* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. <https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/turkiyenin-internet-kullanim-aliskanliklari-tuik-2018>' dan alınmıştır.
- Vandebosch, H. and Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (4), 499-503.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New media & society*, 11(8), 1349-1371.
- Varış, F.(1978). *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yadav, M., & Yadav, R. (2018). Impact of spirituality/religiousness on cyber bullying and

- victimization in university students: mediating effect of emotional intelligence. *Journal of religion and health*, 57(5), 1961–1979.
<https://doi.org/10.1007/s10943-018-0637-8>.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., & Peker, A. (2011). *Başa ıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004a). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver–child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of adolescence*, 27(3), 319-336.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004b). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316.
- Yenilmez, Y., & Seferoğlu, S. S. (2013). Sanal Zorbalık ve Öğretmenlerin Farkındalık Durumlarına Bir Bakış. *An Overview of Teachers' Awareness on Cyberbullying. Education*, 38(169),420-432.
- Wang J, Iannotti R.J, Nansel T.R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: physical, verbal, relational, and cyber, *Journal of Adolescent Health*, 45(4),368-75.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Research press.
- Worthen, M. R. (2007). Education policy implications from the expert panel on electronic media and youth violence. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S61-S63.

EKLER

Ek 1. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği

Siber Zorbalık Duyarlılık Ölçeği

Aşağıda günlük hayatta, internet, cep telefonu vb. dijital araçları kullanırken gerçekleşen bazı davranışlara ve düşüncelere yer verilmiştir. Her maddenin yanında “Hayır”, “Bazen” ve “Evet” şeklinde 3 seçenek sunulmuştur. Aşağıdaki ifadelerle ilgili davranışlarınız bu seçeneklerden hangisine denk geliyorsa ilgili yeri (X) ile işaretleyiniz.

Ek 1. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği

		Hayır	Bazen	Evet
1	İnternete girdiğimde bilgilerimin başkaları tarafından çalınabileceğini göz önünde tutarım.	Hayır	Bazen	Evet
2	Sosyal paylaşım sitelerinde (Facebook, Twitter vb.) özel bilgilerimin başkaları tarafından kötü amaçlı olarak kullanılabilceğini göz önünde bulundururum.	Hayır	Bazen	Evet
3	Gerçek yaşamda sorun yaşadığım insanlarla sanal ortamlarda da karşılaşmamaya çalışırım.	Hayır	Bazen	Evet
4	Sanal ortamlarda başkalarının bana zarar vermemesi için bazı tedbirler alma ihtiyacı hissettiğim olur.	Hayır	Bazen	Evet
5	Sanal ortamlardayken bir bilgisayar korsanının benim için de tehlike oluşturabileceğini göz önünde bulundururum.	Hayır	Bazen	Evet
6	Bana zarar vermek isteyen birisinin bunu internet, cep telefonu vb. aracılığıyla da yapabileceğini düşünürüm.	Hayır	Bazen	Evet
7	İnternetteki e-posta, forum siteleri vb. Üyelik şifrelerimi kimseyle paylaşmam.	Hayır	Bazen	Evet
8	Sanal ortamlarda küfür veya hakarete bulunan kişilerle iletişimimi keserim.	Hayır	Bazen	Evet
9	Görülmesini istemediğim bir resim yada görüntümün benden habersiz olarak yayılabileceği tehlikesini düşündüğüm olur.	Hayır	Bazen	Evet
10	Sanal ortamlardaki iletişimde hakkımda gerçek olmayan söylentilerin de yayılabileceğini düşünürüm.	Hayır	Bazen	Evet
11	İnternete girdiğimde internetin aynı zamanda başkalarına zarar verme amacıyla kullanılabilceğini aklımda tutarım.	Hayır	Bazen	Evet
12	Benimle ilgili doğru olmayan bir bilginin internette yayılması durumunda ne yapacağımı düşündüğüm olur.	Hayır	Bazen	Evet
13	E-posta ya da cep telefonundan kısa mesaj (SMS) yoluyla tehdit alabileceğim kişilerle sanal ortamlarda iletişimde bulunmam.	Hayır	Bazen	Evet

Ek 2. Siber Zorbalık Farkındalık Eğitim Programı Değerlendirme Anketi

Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Değerlendirme Anketi

Değerli katılımcı, bu formun temel amacı;” Ebeveynlere Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi” eğitim programını sizlerin görüşlerini alarak değerlendirmek ve elde edilecek verilerden yararlanarak bu tür programları düzenlemek ve geliştirmektir. Araştırmanın amacına ulaşması, formda yer alan sorulara vereceğiniz doğru cevaplarla mümkündür. Yöneltilen sorulara, şıklarda belirtilen cevaplardan birini işaretleyebilirsiniz ya da boş bırakılan (.....) alanlara seçenekler dışındaki farklı görüşlerinizi yazabilirsiniz. Katılımınız için teşekkürler.

PROGRAMIN SÜRESİ

1. Genel olarak eğitim programının süresi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

- a) Program süresi yeterliydi, dikkatle takip edebildim.
- b)Program süresi uzundu, dikkatimi sürdürmekte zorlandım.
- c) Program süresi kısaydı, daha uzun olabilirdi.
- d).....

PROGRAM İÇERİĞİ

1. Anlatılanlar **ilginizi** çekti mi?

- a)Evet, ilgimi çekti.
- b) Anlatılanları gereksiz buldum.
- c) Kısım ilgimi çekti.(Hangi konular ilginizi çekmedi?.....)

2. Anlatılanların günlük hayatta **kullanılabilir** olduğunu düşünüyor musunuz?

- a)Günlük hayatta kullanabilirim. b)Kullanabilir bulmadım. c) Bazılarını kullanabileceğimi düşünüyorum.

3. Anlatılanlar sizin için faydalı oldu mu?

- a) Evet, iyi ki bu programa katıldım.
- b)Hayır, çok fazla yararlanamadım.
- c) Anlatılanların bazılarından yararlanabilirim.

YÖNTEM

1.Kullanılan örnekler günlük hayatta karşılaşılabılır türden miydi?

a)Evet b)Hayır c)Bazıları değildi.

(Hangileri?.....)

2.Program sırasında soru ve tartışmalara yeteri kadar zaman ayrıldı mı?

a) Evet, ayrıldı. b)Hayır, ayrılmadı.

3. Anlatım sırasında sizlere de sorular yöneltmesi anlatılanların daha iyi anlamınıza yardımcı oldu mu?

a)Anlatılanları daha iyi anlamama yardımcı oldu.

b) Hayır, konuların zaman zaman dağılmasına yol açtı.

4. Anlatım sırasında kullanılan örnekler anlatılanların açık ve net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı oldu mu?

a)Evet, örnekler konuyu açıklayıcı nitelikteydi.

b)Hayır, örnekler anlatılanlarla ilgili

değildi.

MATERYAL

1.Sunumda kullanılan resimler anlaşılır mıydı?

a)Evet, hepsi anlaşılırdı.

b) Bazı resimlerde anlatılmak istenenleri anlayamadım. Çünkü,.....

2. Sunuyu baştan sona zorlanmadan takip edebildiniz mi?

a)Evet, kolaylıkla takip ettim.

b)Konuyu takip etmekte zorlandım. Çünkü,.....

Genel Değerlendirme

Tüm program sizin için ne derece faydalı olmuştur.

() Çok Faydalı

() Biraz Faydalı

() Faydasız

Çevrenizdekilere programı önerir misiniz?

()Evet, mutlaka katılmalarını öneririm.

()Hayır, önereceğimi sanmıyorum.

Eğitimde sizi en çok etkileyen iki konu nedir?

1).....

.....

2).....

.....

Eğitimde eksikliğini hissettiğiniz iki konu nedir?

1).....

.....

2).....

.....

İlave etmek istediğiniz görüş ve önerilerinizi lütfen yazınız.

.....

.....

.....

.....

Adınız Soyadınız:

Yaşınız: 21-30 31-40 41-50

ğrenim Durumunuz: İlkokul Ortaokul Lise niversite Lisans st

Mesleğiniz:

Ek 3. Araştırma İzin Yazısı

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86896125-605.01-E.7018986

05.04.2018

Konu : Emel DUMAN'ın Uygulama İzni

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Genel Sekreterlik)

- İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığının Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri konulu
22/08/2017 tarihli ve 2017/25 sayılı Genelgesi.
b) 19/03/2018 tarihli ve 10128 sayılı yazınız.

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Emel DUMAN'ın "Ebeveynlere Yönelik Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Programı ve Etkinliği" konulu araştırmasını Müdürlüğümüze bağlı Nilüfer İlçesi Esref Ergin İlkokulu, Süleyman Cura Ortaokulu, Meral Muammer Ağın Ortaokulu, Saadetin Türkin Ortaokulu, ile Osmanгази İlçesi Ferit İmam Hatip Ortaokulu, Şehit Ustağmen Mesut Beyazıt İlkokulu, Şehit Jandarma Komanda Er Ramazan Okur Ortaokullarında uygulama isteği ile ilgili onay ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi, ilgilinin çalışmasının tamamlanmasından sonra İl Millî Eğitim Müdürlüğümüze çalışmanın sonucu ile ilgili bilgi verilmesini arz ederim.

Yavuz BAYAR
Müdür a.
İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı

Ek: Makam Onayı (1 sayfa)

Mustafa TEMURÇİN
Memur
Güvenli Elektronik İmza
Aslı ile Aymdır.
06 Nisan 2018

Adres : Hacıhasan Mh. Hıncalılar Cad. No:28 İlçe İskele / İskender KÖY Leyla GÜKÇİ
Ç. Yasa Hükümeti Konaklığı A. Blok 350900 Osmaniye BURSA İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı VİBKE
Telefon No:0224)445 16 00 Fax: 445 16 30 Tel: 0224) 445 16 38 0224) 215 25 58
E-posta: arpel@osmaniye.gov.tr İnternet Adres: http://osmaniye.gov.tr

Bu e-posta güvenli elektronik posta ile atılmıştır. http://evetbilgi.meb.gov.tr adresinden 1140-2099-3955-0007-CBDS kodu ile teyit edilebilir.

Ek 4. Ölçek Kullanım İzinleri

Tolga Arıcak <tolga.aricak@hku.edu.tr>

Alıcı: ben ▾

Emel Hanım,

Ölçek ve makalesi ektedir. Çalışmanızda kullanabilirsiniz. Saygılarımla...

Prof.Dr.Tolga ARICAK
Department of Psychology
Hasan Kalyoncu University

21 Ağustos 2017 18:30 tarihinde Emel Duman <emelozduman@gmail.com> yazdı:

...

2 Ek

Ek 5. Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Program

Oturum Taslağı

Süre	Yöntem	Konu	İşleyiş
15'	Bilgi Verme Soru-Cevap	Sanal Dünya Nedir, Sanal Dünya'daki Olası Tehlikelerin Farkında Mıyız?	<ul style="list-style-type: none"> Eğitimin Amacının Anlatılması. Kullanıcıların İnternete bağlandıklarında nasıl bir Dünya'ya dahil olduklarının farkına vardırılması.
15'	Tartışma Örnek Olay (Sosyal Deney Videosunun İzletilmesi)	İnternette Güvenliğimizi Nasıl Sağlıyoruz?	<ul style="list-style-type: none"> Katılımcıların internette kendi güvenliklerini ve çocuklarının güvenliğini nasıl sağladıklarını tartışmak. Örnek olay videosu üzerinden duygu ve düşüncelerin paylaşılması.
15'	Sunum Senaryolar Kullanımı	Siber Zorbalık Kavramı Zorbalık Kavramıyla Siber Zorbalık Kavramının İlişkisi	<ul style="list-style-type: none"> Siber zorbalık kavramının tanımının verilmesi, zorbalık kavramı ile arasındaki ilişkinin günlük hayattan örnekler kullanılarak anlatılması. Günlük hayattan kurgulanarak oluşturulan senaryolarla siber zorbalık kavramının anlaşılması pekiştirilmesi.
15'	Sunum	Siber Zorbalık Araçları, Siber Zorbalığın Etkileri	<ul style="list-style-type: none"> Çocukların neden siber zorbalığa başvurdukları ve siber zorbalık

	Yaşanmış Olaylardan Örnek Gösterimi		<p>araçları hakkında bilgi verilmesi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Siber zorbalığın etkileri ve mağdurların yaşadıklarının yaşanmış olaylardan gazete başlıklarından alıntılarla anlatılması.
30'	Sunum Örnek Gösterme	Anne-Baba Olarak Üzerimize Düşenler Nelerdir?	<ul style="list-style-type: none"> • Siber zorbalığı önleme açısından, siber zorbalığa maruz kalmamak için gerekli teknolojik önlemlerden bahsedilmesi. • Anne, baba olarak yapılabilecekleri n örnekler ve alternatifler verilerek farkına vardiırılması. • Siber zorbalığa müdahale açısından yasal hak ve sorumluluklardan bahsedilmesi. • Çocukların bilinçlenmesine yardımcı olmak amacıyla BTK'nın örnek sitelerinin incelenmesi ve kullanımının gösterilmesi.

Ek 6. Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitimi Program

Sunumundan Slayt Örnekleri

SANAL DUNYA
(İnternet Dünyası)

Neresi ?

İnternet kullanıcılarının üyesi olduğu Dünya

3,77 milyar **İnternet Kullanıcısı**

BİZİ BULMAZ DEMEYİNNNN!

Şimdi izleyeceğimiz videodaki anne babalar da bizim çocuklarımız yanlış bir şey yapmaz dediler ve bakın ne ile karşılaştılar...

<https://www.youtube.com/watch?v=IQp5itDOWKQ>

You Tube: Çocuklarınız internette ne kadar güvende? İşte cevabı (Sosyal deney)

Peki çocuklarımız İnternet'te gezinirken **suç işleyebilirler mi?**

ya da

istemeden de olsa **suça** **karışabilirler mi?**

İKİ YÖNÜ KESKİN BİÇAK!

Çocuğum **mağdur** mu?
yoksa
suçlu mu?

SİBER ZORBALIK!

Siber zorbalık;

Siber Zorbalık Araçları:
Tüm iletişim araçları
(Telefon, sms, e-posta,...)

Siber Zorbalık Türleri:
Alay, tehdit, virüslü mesaj yollama, şifrelerini ele

SENARYOLAR

Senaryo 1:

Çocuğunuz ile beraber alışverişe çıktınız sürekli eli telefonunda ve gözünüz takıldı ne yaptığını merak ettiniz .Twitter'dan başka bir isimle birilerine hakaret içeren tweetler attığını gördünüz ve sizin fark ettiğinizi anladığında telefonun ekranını saklamaya başladı.

Ne yapardınız? Tepkiniz nasıl olurdu?

SİBER MAĞDURLARIN NELER YAŞADIĞINDAN HABERDAR MIYIZ?

Örnek : You tube: «Bir siber mağdurun hikayesi»

YAŞANMIŞ OLAYLAR

- Rebecca
- Yaş: 12
- Siber zorbalık kurbanı
- İNTİHAR

ANNE-BABA OLARAK NELER YAPABİLİRİZ?

- ✓ Yasaklamak Yerine, İnternet Kullanımını Kısıtlayın!

Alternatif: Sosyal medyadan → Sosyal hayata

ANNE-BABA OLARAK NELER YAPABİLİRİZ?

Siber zorbalığın «suç» olduğundan bahsedin!

ANNE-BABA OLARAK NELER YAPABİLİRİZ?

ANNE-BABA OLARAK NELER YAPABİLİRİZ?

Becerilerini doğru yerde kullanmaları için yönlendirici olun! (Oyun tasarlama,...)

Özgeçmiş

Adı ve Soyadı : Emel Duman

Doğum Tarihi : 31/05/1984

E-posta Adresi : ozdemiremel@hotmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Yüksek Lisans	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	Uludağ Üniversitesi	2019
Lisans	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği	Uludağ Üniversitesi	2010
Lisans	İşletme	Anadolu Üniversitesi(Açık Öğretim Fakültesi)	2008
Önlisans	Bilgisayar Teknolojileri ve Programlama	Uludağ Üniversitesi	2005

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Emel Duman
Tez Adı	Velilere Yönelik Geliştirilen Siber Zorbalık Farkındalık Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi
Enstitü	Eğitim Bilimleri
Anabilim Dalı	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi
Bilim Dalı	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Nuray Yılmaz
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 09.10.2019

İmza: